

De Twee Kwartieren

Genealogisch tijdschrift voor Kempen- en Peelland

Latijn in de parochieregisters

Theo van Rooijen
Anton Neggers
Peter Roosenboom

Nonā Julii Baptizata sunt sequentes
Proles Quatergemina Jacobi Van Heys
et Anna uyt den Willigen Conj.
Prima: Joannes Baptista: quam
Suscep. Gerardus Lips et Maria Lips.
Secunda: Josephus. Suscep. Cornelius
uyt den Willigen et Petronilla de Wael.
Tertia Gerardus Quam suscep:
Lucas Van Miere et Ja Lips
Quarta Cornelia
quam suscep: Joh Vergeestden, et
Anna Huijstijns.

NEDERLANDSE GENEALOGISCHE VERENIGING
Afdeling Kempen- en Peelland

Inhoudsopgave

3	Voorwoord	33	Sub conditione et filii illegitimini
8	Inleiding Latijn in de parochieregisters	40	Plaatsen van herkomst
21	Latijnse woordenlijsten online	42	Benamingen voor onze naaste verwanten
26	De plaatsvervangende peter of meter	49	Generosi patris: van drielingen en een vierling
28	Huwelijksbeletselen en huwelijksdispensaties	54	Latijnse aktes vertalen met AI

Extra nummer - Latijn van De Twee Kwartieren jaargang 33, februari 2025

Copyright © 2025 NGV-afdeling Kempen- en Peelland

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Colofon

Afdeling Kempen- en Peelland van de Nederlandse Genealogische Vereniging

Contact:

secretaris-kpl@ngv.nl

<https://ngv-afdelingen.nl/kpl>

<https://www.facebook.com/NGVKempenenPeelland>

Redactieadres: e-mailadres: redactie-kpl@ngv.nl postadres: Langakker 29 5283 TE BOXTEL

"*Non tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire*", het is niet zo zeer een eer het Latijn te kennen, als een schande het niet te kennen. Met deze *oneline*r uit de eerste eeuw voor Christus benadrukt de Romeinse dichter en staatsman Marcus Tullius Cicero het belang van zijn moedertaal. Voor de genealoog is het zeker geen schande om geen Latijn te kennen, maar zeker voor Nederlanders met katholieke voorouders (en dat zijn er heel veel) is kennis van het Latijn een nuttige vaardigheid. Maar daarvoor hoef je niet zes jaar op het gymnasium te hebben gezeten. Net als bij oud schrift is Latijn lezen een kwestie van veel ervaring. Veel woorden klinken bekend, bijvoorbeeld omdat ze ook voorkomen in het Frans of Italiaans. Er zijn veel hulpmiddelen op internet beschikbaar: woordenlijsten, vertaalmachines. En Latijn is een uiterst efficiënte taal, zodat je met een aantal basisregels redelijk ver kunt komen. Bovendien hebben we tegenwoordig de beschikking over Artificial Intelligence (AI), waarmee we Latijn uit doop- en trouwakte kunnen (laten) vertalen.

Anton Neggers

In de afgelopen tijd zijn er in De Twee Kwartieren een aantal artikelen verschenen die uitleg geven bij verschillende aspecten van het Latijn in genealogisch onderzoek. Die artikelen zijn, met een aantal toevoegingen, gebundeld in dit extra nummer. Het kan dienen als naslagwerk bij genealogisch onderzoek, maar is hopelijk ook onderhoudend genoeg om uw kennis over het Latijn te vergroten. Om Cicero te parafraseren: "*Non tam praeclarum est scire Latine, ut utile scire.*"

Ut utile scire: Latijn in de genealogie

Latijn is van oorsprong de taal van de Latijnen, de inwoners van Latium (tegenwoordig Lazio in Italië). Volgens de mythologie vestigden zich, na de val van Troje, Trojaanse vluchtelingen onder leiding van Aeneas, een zoon van Aphrodite, in dit gebied aan de oever van de Tiber. Afstammelingen van Aeneas, de eveneens mythische Romulus en Remus, stichtten in 753 voor Christus de stad Rome. Het Latijn zou hoogstens een onbetekenend dialect van het Italiaans zijn gebleven als het niet de taal van Rome was geworden. Door een combinatie van ambitie, lef en (nood)lot wisten de inwoners van het kleine stadje aan de Tiber in slechts enkele eeuwen tijd een wereldrijk te stichten dat zich uitstreckte van Egypte tot Schotland en van Marokko tot de Zwarte zee. De grens van het Romeinse rijk, *de limes*, liep in het huidige Nederland tot aan de oude Rijn: Utrecht en Leiden waren grensplaatsen. In dit enorme

rijk gold het Latijn als de *lingua franca*, de gemeenschappelijke taal van honderden volkeren met ieder hun eigen moedertaal. Latijn was de taal van het bestuur, van de wetgeving, en van de militairen. Het beïnvloedde de taalontwikkeling in een enorm gebied: het Frans, Italiaans, Spaans, Catalaans, Portugees, en Roemeens zijn Romaanse talen, maar ook op andere talen had het Latijn grote invloed. Woorden als podium, forum, quasi, anti, pro, super, status quo, index en datum worden ook in onze taal gebruikt. Bovendien ontwikkelde het Latijn zich in de middeleeuwen tot de taal van de wetenschap, en is het Latijn nog steeds leidend in de plantkunde, biologie, medische wetenschap en het recht.

Al in de eerste eeuw na Christus, kort na de kruisdood van Jezus, vestigden zich de eerste christenen in Rome. Rome was dé wereldstad van die tijd, en dus *the place to be*. Ofschoon de eerste Christenvervolgung onder Nero vooral gezien moet worden als vroeg-christelijke propaganda werden de volgers van Jezus onder latere keizers het doelwit van discriminatie en terreur, totdat keizer Constantijn de Grote in de vierde eeuw na een visioen vrijheid van godsdienst afkondigde en de christenen een bevoorrechte positie kregen. De stad Rome was ondertussen al sinds de (mythische) marteldood van Sint Petrus de hoofdstad van de kerk, en is dat gebleven tot de dag van vandaag. Het is logisch dat het Latijn ook de voertaal werd van de kerk werd: het is de taal die door de kerk gebezigd wordt bij liturgische handelingen, wetgeving (canonieke

recht), in de muziek (gregoriaans) en bij de vertalingen van de Heilige Schrift, zoals de evangeliën en de handelingen der apostelen. En dat gold natuurlijk ook voor de hagiografieën (heiligenlevens), de geschriften van de kerkvaders en de encyclieken. Het monopolie van het Latijn als de taal van de liturgie gold tot in de twintigste eeuw: het waren de pausen Johannes XXIII en Paulus VI die met het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) het *aggiornamento* (modernisering) van de katholieke kerk inluiden. In 1963 besloot het Concilie dat voortaan naast het Latijn ook de landstaal werd toegestaan bij de katholieke eredienst. De Argentijnse componist Ariel Ramírez was de eerste componist die een mis in het Spaans componeerde. De Missa Criolla is nog altijd een symbool van liturgische vernieuwing.

Wat wij in de genealogie aanduiden met de term Retroacta van de Burgerlijke Stand slaat op de registraties van geboorte, huwelijk en overlijden vóór de invoering van de Burgerlijke Stand in 1811. We gebruiken daarvoor ook wel de term doop-, trouw- en begraafregisters (DTB). Het merendeel van de registraties werd bijgehouden door religieuze instellingen, zowel katholiek als protestant. Toch is het niet juist om uitsluitend te spreken van parochieregisters. Op de eerste plaats slaat het woord parochie exclusief op de katholieke kerk (het protestantse equivalent is gemeente), op de tweede plaats bevatten de DTB-registers ook niet kerkelijke registraties, zoals de trouwakten van de schepbank, en ook veel begraafregisters

worden bijgehouden door de wereldlijke overheid, en dienen vooral als kasboek voor de inkomsten van begrafenissen.

De katholieke doop- en trouwregisters vinden hun oorsprong in het Concilie van Trente (1545-1563), een kerkelijke vergadering in de Italiaanse stad Trento die tot doel had om misstanden in de kerk (die geleid hadden tot de reformatie) aan te pakken, en helderheid te scheppen over door protestanten betwiste geloofspunten. Tot de besluiten van het concilie behoorden dat pastoors verplicht werden registraties bij te houden van dopen en huwelijken. Voor die tijd leek dat overbodig, omdat immers iedereen rooms-katholiek was. De registratieplicht was dus ook een manier om een ledenadministratie van de kerk op te zetten. De protestantse kerken volgden niet lang daarna dat voorbeeld.

De besluiten van het concilie zijn vastgelegd in het kerkelijk wetboek (*Corpus Iuris Canonici*). Zo bepaalt artikel 777 van dat wetboek dat alle parochiekerken van elk doopsel een registratie moeten bijhouden, met melding van tijd en plaats en bedienaar van het sacrament, van de doopgetuigen en in de regel ook de ouders. Het huwelijk moet gesloten worden in een kerk ten overstaan van een priester en getuigen na driedovoudige aankondiging, en vervolgens worden vastgelegd in een huwelijksregister. De registraties vinden allemaal plaats in het Latijn.

Voordat de besluiten van het Concilie van Trente in de Nederlanden werden ingevoerd gingen er enkele decennia voorbij.

Het duurde uiteraard enige tijd voor de besluiten de pastoors van de parochies bereikten, en vervolgens moesten de pastoors zich daarop nog voorbereiden. Het is niet zeker dat alle pastoors voldoende kennis hadden van het Latijn om een registratie aan te leggen, en ze waren zeker niet gewend om veel te schrijven. De oudste registraties komen we tegen in grote steden in Brabant en Vlaanderen vanaf het laatste kwart van de zestiende eeuw.

Om de registraties in doop- en trouwakten goed te lezen is enige basiskennis van de Latijnse grammatica nuttig. Zo kent het Latijn aparte uitgangen voor elk geslacht: een vrouwelijk woord eindigt op -a, en een mannelijk woord op -us. *Filia* is dus dochter, *filius* is zoon. De uitgang van elk bijvoeglijk naamwoord gaat mee met het geslacht. *Filia legitima* beteent: wettige dochter, *filius illegitimus* betekent onwettige zoon.

Het Latijn kent 6 naamvallen (*nominativus*, *genitivus*, *dativus*, *accusativus*, *ablativus* en *vocativus*). Oorspronkelijk komen ook nog een *locativus* en een *instrumentalis* voor, ieder met eigen uitgangen. De vormen van de *locativus* komt men nog wel eens tegen bij het gebruik van plaatsnamen. De *nominativus* is het woord in de normale vorm. In het woordenboek kom je een woord altijd als *nominativus* tegen. Het onderwerp van een zin staat altijd in de *nominativus*. In de doopakte kom je ook de *genitivus* (2^e naamval) tegen. De *genitivus* duidt dan 'bezit' aan, zoals in het Nederlands het voorzetsel 'van' wordt gebruikt. In een doopakte worden de namen van de ouders

dus in genitivus gebruikt: zoon van, dochter van. In complexe zinnen kunnen ook andere naamvallen voorkomen, zoals de dativus (3^e naamval) als meewerkend voorwerp, of de accusativus (4^e naamval) als leidend voorwerp.

Als we kijken naar het gebruikelijke formulier van een doopakte dan leest dat als volgt:

Baptisatus/a est [naam dopeling], filius/a (il)legitimus/a [naam vader] et [naam moeder] conjungatus, susceptores [naam doopgetuige 1 & 2].

De werkwoordvorm van dopen (baptisatus est, is gedoopt) volgt het geslacht van de dopeling. Conjungatus betekent dat de ouders (volgens het kerkelijk recht) wettig getrouwd zijn (de aanduiding zal dus ontbreken bij een onwettig kind). Susceptores zijn de doopgetuigen. Als de pastoor in deze de bijbehorende namen invult gebruikt hij twee verschillende naamvallen:

Baptisatus/a est [nominativus], filius/a (il)legitimus/a [genitivus] et [genitivus] conjungatus, susceptores [nominativus].

Het is een beginnersfout om de letterlijke spelling van de namen van de ouders over te nemen uit de doopakte: die namen staan immers in de genitivus, en moeten dus omgezet worden naar de nominativus. Het helpt niet dat in veel databanken van archiefdiensten de naam van de ouders ook in genitief worden gespeld. Als de naam van de vader in de doopakte Theodori is, heet hij: Theodorus, als de naam van de moeder Mariae is, heet zij: Maria. De uitgangen van de nominativus en

genitivus van veel voorkomende voornamen zijn:

us, -i (Petrus, Petri)

es, -is (Joannes, Joannis)

-, -is (Michael, Michaelis)

as, -ae (Andreas, Andreae)

a, -ae (Maria, Mariae)

x, -cis (Beatrix, Beatricis)

Dit onderwerp raakt nog een ander zeer relevant genealogisch gegeven, namelijk dat vóór de invoering van de Burgerlijke Stand in 1811 bij katholieke kinderen de doopnaam in de regel afwijkt van de roepnaam. De roepnaam is de naam waaronder een persoon bekend staat, letterlijk: wordt aangeropen. Veel roepnamen hebben in families een bijzondere betekenis: het is de naam van de grootvader of grootmoeder, of van een vroeggestorven familielid van het kind. In het dagelijks leven zal een persoon zijn leven lang bekend staan onder zijn roepnaam, patroniem (naam van zijn vader) en familienaam (tenminste als de familie al een vaste familienaam voert). Dat betekent dat in wereldlijke registraties, zoals de trouwakte bij de schepenbank of predikant, of in een schepenaakte, procesdossier of hoofdgeldlijst, steeds de roepnaam zal worden gebruikt. Volgens het kerkelijk recht (art. 761) moet een kind bij het doopsel een christelijke naam ontvangen, en wel van een heilige die in het Martyrologium (de officiële lijst van heiligen) wordt vermeld. Op die manier ontvangt de dopeling de bescherming van de heilige en zal hij worden aangespoord zijn

deugden te doen navolgen. Alle aan de mythologie ontleende of belachelijke voornamen moet de pastoor vermijden, en kan hij de ouders daarvan niet afbrengen moet hij er de naam van een heilige bijvoegen.

De situatie die zich dus voordoet bij de doop is dat de vader in de kerk de pastoor meedeelt welke roepnaam het kind krijgt, en dat de pastoor in het doopboek die roepnaam dus 'vertaalt' naar een heiligennaam. Omdat de pastoor vaak niet uit de dorpsgemeenschap afkomstig is zal hij daarbij vooral zijn eigen inzichten volgen, en dat kan er toe leiden dat hij een heiligennaam kiest die afwijkt van de oorspronkelijke roepnaam. Als de roepnaam van het kind bijvoorbeeld Frens is, kan de pastoor dat vertalen door Laurentius of door Franciscus. Dorpelingen zullen zich kunnen herinneren dat grootvader Freijs (wat van Laurentius komt) heette, maar de pastoor maakt zijn keuze. Ook de uitspraak in dialect kan daarbij een rol spelen. Overigens vertaalt de pastoor in de doop- én in de trouwakte de namen van ouders, bruidspaar en getuigen in de regel ook naar geaccepteerde heiligennamen, wat betekent dat Frens, gedurende zijn leven, in zijn trouwakte en de doopakten van zijn kinderen onder meerdere heiligennamen kan voorkomen. Zo zijn er veel voorbeelden van roepnamen die door meerdere heiligennamen kunnen worden vervangen. Gielis (of Dielis) is soms Egidius, soms Michael, soms Guilielmus. Bert of Bertus kan zijn: Lambertus, Albertus, Gijsbertus of Bertrand(us). Dirck is Theodorus, maar afhankelijk van de uitspraak kan Driek

weer Theodorus of Hen(d)ricus zijn. Leen of Lijn is soms Helena, of Magdalena of zelfs Catharina (Cathalijne). En met een dubbele naam wordt het soms nog moeilijker. Heet het kindje Jennemie, dan kan de pastoor daarvan maken: Joanna Maria, Anna Maria, Maria of Joanna.

Familienamen worden in de regel in Nederlandse kerkboeken niet vervoegd. Als de vader Joannes van Gestel heet zal zijn familienaam in de doopakte van Gestel zijn. Komt hij uit Gestel dan schrijft de pastoor: ex Gestel, of Gestelensis. Overigens kan met Gestelensis worden bedoeld: Gestel (bij Eindhoven), Moergestel, Sint-Michielsgestel.

De verplichting om in de doop- en trouwakte ook de naam van de bedienaar van het sacrament te vermelden wordt meestal nagekomen doordat de pastoor op de eerste bladzijde van het register, of op het eerste moment van zijn bediening, zijn naam vermeld. Voor de meeste dorpspastoors was dat voldoende. Indien een andere priester het sacrament toedient wordt zijn naam wel apart in de akte vermeld.

De rol van het Latijn als *lingua franca* van de Rooms-katholieke kerk maakt dat doop- en trouwakten nog steeds overal ter wereld op dezelfde manier worden opgemaakt, en dus ook dezelfde informatie bevatten. Of je nou genealogisch onderzoek doet in Frankrijk, Spanje of Colombia, de wijze van registreren blijft gelijk, en dat heeft grote voordelen voor de onderzoeker.

Al googelend kom je af en toe verrassende informatie tegen, die voor genealogen best wel relevant en interessant kan zijn. Zo kwam ik op de site van de Burgerlijke Stand van de Antwerpse Kempen, een Belgische zusterorganisatie van De Twee Kwartieren, een interessante rubriek tegen over het gebruik van Latijnse begrippen in de parochieregisters. Met instemming en goedkeuring van het team van BS Kempen heb ik deze vrijwel in zijn geheel overgenomen met her en der wat kleine aanpassingen. Voor onze beginnende genealoog binnen de vereniging biedt dit vast en zeker een houvast en leidraad bij het doorgronden van de rooms-katholieke parochieregisters. Meer informatie:

[BSKempen](#)

Parochieregisters zijn geschreven in het Latijn, en niet iedereen is daarmee bekend. Dienen daarom de parochieregisters een gesloten boek te blijven voor genealogen die niet geschoold zijn in het Latijn? Volgens mij niet: de akten in de parochieregisters volgen steeds hetzelfde stramien en gebruiken steeds dezelfde woorden, dus met wat voorbeelden en wat basiskennis zijn deze snel begrijpelijk.

Ik geef hieronder voorbeelden van de verschillende akten, met de vertaling erbij. Maar laten we eerst beginnen met wat basiskennis.

Latijn is een zeer precieze en gestructureerde taal, die een

grote vrijheid van zinsbouw toelaat (een taal voor ingenieurs, als het ware). Een groot verschil met het Nederlands (en andere moderne talen) is dat wij voorzetsels gebruiken (van, met, aan), terwijl het Latijn voor dit doel de woorden gaat verbuigen. In het Nederlands vinden we verbuigingen alleen in ouderwetse structuren (mijn vaders hoed = de hoed van mijn vader). "Vader" wordt hier in de genitief gezet: het basiswoord "vader" wordt hier verbogen tot "vaders", met de betekenis "van mijn vader". Merk ook op dat de zinsbouw wijzigt: "vaders" komt voor "hoed", terwijl "van mijn vader" achter "hoed" komt.

In het Nederlands hebben we alleen de (feitelijk niet meer gebruikte) genitief, in het Latijn hebben we zes verbuigingen (we gebruiken "Petrus" als voorbeeld):

de **nominatief**: "Petrus" is hierbij het onderwerp, en blijft "Petrus"

de **vocatief** (een aanspreekvorm, zoals "Hallo, Petrus!"). "Petrus" wordt "Petre".

de **accusatief** (lijdend voorwerp, de ezel in de zin "de boer slaat de ezel". "Petrus" wordt nu "Petrum".

de **genitief** (bezittelijke voorwerp, het Nederlandse "van". "Petrus" wordt "Petri", dus "het kind van Petrus" is "proles Petri" (of "Petri proles")

de **datief** (meewerkend voorwerp, het Nederlandse "aan", zoals "ik geef Piet een boek"). "Petrus" wordt nu "Petro".

de **ablatief** (bepaling van plaats). "Petrus" wordt "Petro". Voorbeeld Caesars "De bello Gallico" (over de oorlog in Gallië).

Enige kennis van deze verbuigingen is wel aangewezen, omdat een aantal voorzetsels gevolgd worden door een bepaalde naamval. Vergelijk dit met het Duits. Zo gebruikt "coram" de ablatief, en dit komen we tegen in de akten als "coram me et testibus" ("samen met mij en de getuigen"). De daarna genoemde getuigen zijn dan ook in de ablatief, dus als één van de getuigen Petrus Govaerts is, staat er "Petro Govaerts".

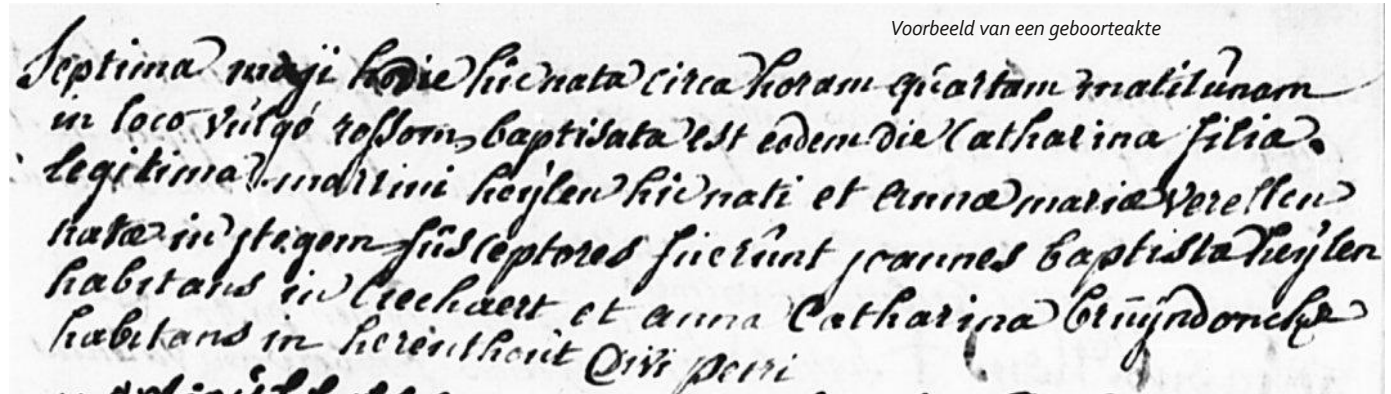
In het Latijn krijgt het werkwoord ook de vorm van het onderwerp. We vinden enerzijds "filius natus et baptisatus est" ("een zoon is geboren en gedoopt"), en anderzijds "filia

nata et baptisata est" (een dochter is geboren en gedoopt). Aan de uitgang van het werkwoord zien we dadelijk of het onderwerp mannelijk of vrouwelijk is, wat alleen maar een voordeel is.

Nog even een eigenaardigheid: "i" en "j" zijn zowat inwisselbaar, dus je vindt evengoed "iulius" als "julius" (juli). Ook de "u" en "v" worden nogal eens in plaats van elkaar gebruikt. We zullen ook zien dat pastoors vaak "a" gebruiken in plaats van "ae" (Anna waar het Annae zou moeten zijn).

In het navolgende worden voorbeelden gegeven van diverse DTB-akten, uiteraard afkomstig van kerkelijke registers uit Belgische plaatsen. Maar deze zijn ook van toepassing in Nederland. Structuur en opzet en het gebruik van Latijn bij de rooms-katholieke kerk is en was universeel en mondiaal.

Voorbeeld van een geboorteakte

Septima madii hodie sic nata circa horam quartam matutinam
in loco vulgo capom, baptisata est eodem die Catharina filia
legitima martini heijlen hie nati et Anna Maria Verellen
hater in stagom susceptores fuerunt jannes baptista heijlen
habitans in leechert et anna Catharina Oijndonck
habitans in herenthoit Orti petri

Voorbeeld van een geboorteakte met transcriptie en vertaling

Transcriptie in Latijn: *"septima maji hodie hic nata circa horam quartam matitunam in loco vulgo rossom, baptisata est eodem die Catharina filia legitima Martini Heylen hic nati et Annae Mariae Verellen natae in Itegem, susceptores fuerunt Joannes Baptista Heylen habitans in liechaert et Anna Catharina Bruyndonckx habitans in herenthout divi Petri"*.

Nederlands: "op zeven mei vandaag is hier geboren rond het vierde uur 's morgens in de plaats die genoemd wordt Rossom en gedoopt dezelfde dag Catharina, de wettelijke dochter van Martinus Heylen, hier geboren, en Anna Maria Verellen, geboren te Itegem; de doopdragers waren Joannes Baptista Heylen, wonende te Lichtaart, en Anna Catharina Bruyndonckx, wonende in Herenthout Sint Petrus."

In deze (kromme) Nederlandse vertaling hebben we 57 woorden nodig, in het Latijn 47. Bekijken we de zaak even in detail:

septima maji: "septimus" is "zevende", "maius" is "mei" (met "maii" als de genitief). De "i" kan als "j" geschreven worden.

hodie: vandaag. Het woord is een samentrekking van "hoc" (deze, de huidige) en "dies" (dag).

hic: hier, op deze plaats, in deze parochie.

nata: is geboren (voltooide tijd, vrouwelijk). Het is een meisje: indien het een jongen was, zou het "natus" zijn.

circa horam quartam: "hora" is uur (vrouwelijk), "quartus" is vierde. Achter "circa" volgt de accusatief. Rond vier uur.

matitunam: schrijffout, moet "matutinam" zijn.

"Matutinus" is 's morgens (**pomeridianus** is in de namiddag, **vespertinus** is 's avonds).

in loco: locus is plaats ("in" gebruikt de ablatief, dus "in loco"), wat wil zeggen "in de (fysieke) plaats"

vulgo (of voluit: vulgo vocatus): vulgus is het volk, vocare is noemen, dus "door het volk genoemd" of "in de volkstaal" (dit wil zeggen niet in het Latijn)

rossom: is een gehucht van Noorderwijk. Dus "**in loco vulgo rossom**" is "in het gehucht Rossom".

baptisata est: is gedoopt. Het is een meisje, voor een jongen was het "baptisatus est"

eodem die: dezelfde dag. De volgende dag is "**postera die**"

filia legitima: de wettige dochter ("**legitimus**" is wettelijk). Vader en moeder zijn dus gehuwd. Zo niet was het "**illegitima**" (onwettig).

martini heylen: van Martinus Heylen. Het is de genitief (de dochter van Martinus), dus "Martinus" wordt "Martini"

hic nati: hier (hic) geboren (nati). "Natus" is geboren, maar we zitten in de genitief mannelijk, dus "nati". Vrouwelijk zou "nata" zijn. **anna mariae verellen:** ook hier de genitief (van Anna), dus "Anna Maria" wordt "Annae Mariae" (alhoewel dit dikwijls vergeten wordt).

nata in itegem: geboren in Itegem. Het gaat over Anna

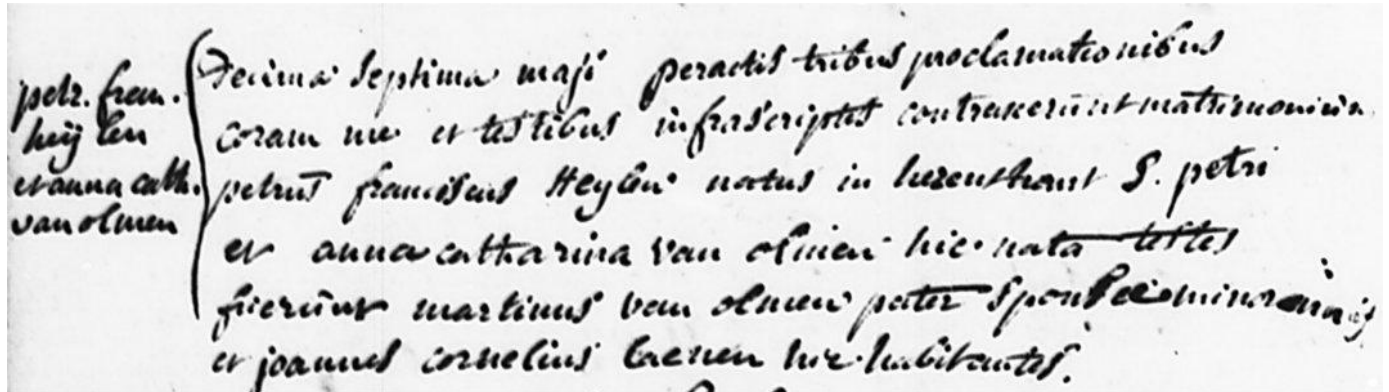
(vrouwelijk), dus "natus" wordt "nata".

susceptores: de doopdragers (meervoud), letterlijk " de ondersteuners". Dit zijn de peter en de meter (de zorggragers als de ouders overlijden). **fuerunt:** waren, de verleden tijd 3e persoon meervoud van "zijn".

Joannes Baptista Heylen: de peter. Hij is onderwerp, dus

"Joannes" blijft "Joannes"

habitans in liechaert: wonende te Lichtaart. "Habitere" is wonen. Is het "habitantes", dan wonen beide getuigen op deze plaats. **divi Petri:** Herenthout heeft twee parochies, Sint Petrus en Sint Gommarus. "Divus" is "heilig", dus "van Sint Petrus", want we hebben de genitief.

petr. fran. { Decima septima maji peractis tribus proclamationibus
huius et testibus infrascriptis contraxerunt matrimonium
et anna cath. Petrus Franciscus Heylen natus in herenthout s. petri
van olmen et anna catharina van olmen hic nata testes
fuerunt martinus van olmen pater sponsae minorannis
et joannes cornelius laenen hic habitantes.

Voorbeeld van een huwelijksakte

Voorbeeld van een huwelijksakte

Latijn: "*decima septima maji peractis tribus proclamationibus coram me et testibus infrascriptis contraxerunt matrimonium Petrus Franciscus Heylen natus in Herenthout s. petri et Anna Catharina Van olmen hic nata. testes fuerunt Martinus Van olmen pater sponsae minorannis et Joannes Cornelius Laenen hic habitantes*".

Nederlands: "op zeventien mei na drie roepen uitgevoerd, samen met mij en de ondertekenende getuigen voltrekken het huwelijk Petrus Franciscus Heylen, geboren te Herenthout Sint Petrus, en Anna Catharina Van olmen, hier geboren. Getuigen waren Martinus Van olmen, vader van de minderjarige bruid, en Joannes Cornelius Laenen, die beiden hier wonen."

We zien veel zaken terug die we reeds in de geboorteakte zagen. In detail:

decima septima maji: "decimus" is tiende, "septimus" is "zevende", "maius" is "mei". Zie "datums en leeftijden" verder op in dit artikel.

peractis tribus proclamationibus: proclamatio is een afkondiging, "peragere" is doorvoeren, "tres" is drie. En dit in ablatief meervoud voltooid.

coram me et testibus: coram is "samen met" en wat daarna volgt krijgt de ablatief. "Testes" zijn de getuigen, in de ablatief testibus.

infrascriptis: infra is onder, scribere is schrijven. De getuigen worden later in de akte benoemd (en zullen ook hun handtekening zetten).

contraxerunt matrimonium: contraxere is "samen iets aangaan", matrimonium is het huwelijk.

Petrus Franciscus Heylen: de twee huwelijkspartners gaan het huwelijk aan, dus hier vinden we de nominatief.

natus in Herenthaut s. petri: geboren te Herenthout, parochie sint Petrus. Zie geboorteakte "divi Petri". De "s" komt van "sanctus" (heilige).

hic nata: hier geboren (bedoeld is in de parochie waar de akte opgemaakt wordt). "Nata" omdat het over de vrouw gaat.

testes fuerent: de getuigen waren. "Testes" is hier onderwerp, dus nominatief.

pater sponsae: vader van de bruid. Pater is vader, mater is moeder, sponsus is bruidegom, sponsa is de bruid. "sponsae": genitief, "van de bruid"

minorennis: de bruid is minderjarig.

hic habitantes: die beiden hier wonen. Habitans is enkelvoud, habitantes is meervoud, en slaat dus op beide getuigen.

*Vigesima secunda februarii circa quintam matutinam obiit
Symona filia in fano, in decimo circiter mendi in regno joannis
Baeten et anna catharinae oeyen, sepulta de post tertia die
circa octavam matutinam. P. Van Leeuw pastoor.*

*Nono martii circa nonam vespertinam obiit Petrus van pappel conjux
anna marie Des Gnaep, sepulta de undecima circa undecimam
matutinam. P. Van Leeuw pastoor.*

Voorbeeld van twee overlijdensakten

Voorbeeld van twee overlidensakten

Latijn: *"vigesima secunda februarii circa quintam matutinam obiit Dympna filia infans undecim circiter mensium, Joannis Baeten et Anna Catharinae Oeyen, sepulta est postera die circa octavam matutinam"*.

"nona martii circa nonam vespertinam obiit Petrus Van passel conjux Annae Mariae de Cnaep, sepultus est undecima circa undecimam matutinam".

Nederlands: "op 22 februari rond vijf uur 's morgens is overleden Dympna, dochter, peuter van ongeveer elf maanden oud, van Joannes Baeten en Anna Catharina Oeyen. Ze is begraven de volgende dag rond acht uur 's morgens". "negen maart rond negen uur 's avonds is overleden Petrus Van passel, echtgenoot van Anna Maria de Cnaep. Hij is begraven de elfde rond elf uur 's morgens".

Hieronder volgt weer de uitleg:

vigesima secunda: "vigesimus" is de twintigste, "secundus" is de tweede. Vrouwelijk, dus "us" wordt "a". Samengevoegd dus de 22e.

circa quintam: circa is ongeveer, quintus is de vijfde. Achter "circa" volgt de accusatief: rond vijf uur is "circa quintam horam".

matutinam, vespertinam: matutinus is des morgens, vespertinus is des avonds.

obiit: obire is sterven. Er is dus iemand gestorven.

filia: dochter. Filius is zoon.

infans: letterlijk: niet in staat te spreken. Een "infans" is een kind, van ongeboren tot ca 7 jaar oud.

undecum circiter mensium: undecimus is elf, circiter is ongeveer, menses is maand. Ongeveer elf maanden oud.

Joannis Baeten et Annae Catharinae Oeyen: let op de genitief (Joannis in plaats van Joannes, Annae in plaats van Anna). Het is immers "dochter van...".

sepulta est: is begraven. Voor een mannelijk persoon is het "sepultus est".

postera die: de volgende dag. Dezelfde dag zou "eodem die" zijn.

circa octavam matutinam: rond acht uur 's morgens. "Hora" (uur) is verondersteld en vrouwelijk, en na "circa" volgt de accusatief.

conjux: levende huwelijkspartner (M en V). Men vindt ook "maritus" (echtgenoot), "uxor" (echtgenote), "viduus" (weduwnaar) en "vidua" (weduwe).

sepultus est undecima: hij is begraven de elfde. Undecimus is elfde, en "dies" (dag) is hier weer verondersteld.

Datums en leeftijden

De hoofdtelwoorden zijn: **unus** (1), **duo** (2), **tres** (3), **quattuor** (4), **quinque** (5), **sex** (6), **septem** (7), **octo** (8), **novem** (9), **decem** (10). Daarna **undecim** (11), **duodecim** (12), **tredecim**

(13), **quattuordecim** (14), **quindecim** (15), **sedecim** (16), **septendecim** (17), **duodeviginti** of **octodecim** (18), **undeviginti** of **novemdecim** (19), **viginti** (20).

De rangtelwoorden zijn: **primus** (1e), **secundus** (2e), **tertius** (3e), **quartus** (4e), **quintus** (5e), **sextus** (6e), **septimus** (7e), **octavus** (8e), **nonus** (9e), **decimus** (10e). Daarna **undecimus** (11e), **duodecimus** (12e), **decimustertius** (13e), **decimusquartus** (14e), **decimusquintus** (15e), **decimussextus** (16e), **decimusseptimus** (17e), **decimusoctavus** of **duodevigesimalis** (18e), **decimusnonus** of **undevigesimalis** (19e), **vigesimus** of **vicesimus** (20e). Dertigste is **trigesimus** of **tricesimus**.

In datums zeggen we "de 31ste (dag) van januari". Dies (dag) is vrouwelijk als het een welbepaalde dag aanduidt (en mannelijk als het een onbepaalde dag is, hoe verzinnen ze het!), dus "**trigesima prima**" in plaats van "trigesimus primus" (ook al wordt het woord "dies" niet geschreven), en "januarii" ipv "januarius" (van januari, dus genitief).

De maandnamen zijn **martius**, **aprilis**, **maius**, **iunius**, **iulius**, **augustus**, **septembris**, **octobris**, **novembris**, **decembris**, **ianuarius** en **februarius**. Voor de Romeinen was maart de eerste maand, wat duidelijk te zien is in september tot december (de "septem" of zevende tot "decem" of tiende maand). In akten vinden we dan ook de notatie 7e, 8e, 9e en Xe voor september, oktober, november en december. In da-

tums vinden we ook nogal eens "**hujus**", wat "huidig" betekent. Dus "tertia hujus" is de derde dag van de huidige maand en jaar.

Hiermee kunnen we een datum ontcijferen, maar onze getalkennis is nog onvoldoende voor leeftijden. Hier gebruiken we de hoofdtelwoorden: **viginti** (20), **triginta** (30), **quadraginta** (40), **quingenta** (50), **sexaginta** (60), **septuaginta** (70), **octoginta** (80), **nonaginta** (90) en **centum** (100). Dus "**vigintiquinque**" is 25, en "**septuagintaquattuor**" is 74. Maar 25 en 74 wat?

Leeftijden vinden we uitgedrukt in dagen (**dierum**), weken (**septimarium**), maanden (**mensium**) of jaren (**annorum**). Normaal staat erbij "**aetatis**" (in de leeftijd van", aetis is leeftijd), en vinden we dikwijls de woorden "**circiter**" (ongeveer), "**ferè**" (bijna), en "**cummedio**" (en een half). Dus "ongeveer 25 jaar oud" wordt "**aetatis vigintiquinque circiter annorum**" (waarbij de "circiter" achter "aetatis", achter "quinque" of achter "annorum" kan staan).

Familierelaties en leeftijdsgroepen

De vader is "**pater**", de moeder is "**mater**", en beiden zijn ze "**parentes**" (de ouders). "**Liber**" is een kind (**liberi** zijn kinderen) zonder nadere specificaties. "**Proles**" is "een kind van", met de nadruk op afstamming, en "**soboles**" is een afstammeling van (dus ook een kind). "**Filius**" is een zoon, en "**filia**" een dochter. Een "**filius septimus**" is een zevende

zoon, en dit werd in de akten vermeld, omdat die geacht werd over bijzondere gaven te beschikken. "**Frater**" is een broer, "**soror**" of "**sonor**" een zus. Zijn ouders gestorven, dan kan er een "**vitricus**" (stiefvader) of een "**noverca**" (stiefmoeder) zijn. Of is er een voogd ("**tutor**", wat ook opvoeder of lesgever betekent).

"**Avi**" zijn de grootouders, met "**avus**" de grootvader en "**avia**" de grootmoeder. Nog een generatie terug zetten we er "pro" voor, dus "**proavus**" is de overgrootvader. Een "**nepos**" is een kleinzoon, een "**neptis**" een kleindochter. "**Nepi**" (mannelijk) en "**nepae**" (vrouwelijk) zijn de kleinkinderen.

Als familie kan men een "**socer**" (schoonvader) hebben en een "**socrus**" (schoonmoeder). Een oom is "**patruus**" (broer van de vader) of "**avunculus**" (broer van de moeder). Een tante is "**amita**" (zus van de vader) of "**matertera**" (zus van de moeder). Een neef langs vaderszijde is "**patruelis**" (zoon van de patruus of oom) of "**filius fratris**" (zoon van de broeder), langs moederszijde is hij "**consobrinus**" of "**filius sonoris**" (zoon van de zuster). Een nicht is "**filia fratris**" (dochter van de broer) of "**filia sonoris**" (dochter van de zuster). Dit zijn de "**propinqui**" (verwanten).

Ongehuwd is men "**caelebs**", en "**conjux**" is één van beide getrouwden. Meer specifiek is "**maritus**" de echtgenoot en "**uxor**" de echtgenote. Is één van beide gestorven, dan is men "**viduus**" (weduwenaar) of "**vidua**" (weduwe).

Leeftijdsgroepen: **infans** (van ongeboren tot circa zeven jaar), **puer** (tot circa 15 jaar als de baardgroei begint; bij meisjes is het "**puella**"), **adolescens** (ongehuwde jongeling tot circa 30 jaar), **adultus** (volwassene, tot 50 jaar), **senior** (ouderling, 50 tot 60 jaar) en **senex** (grijsaard, na 60 jaar). We vinden ook "**juvenus**" of "**juvenus adultus**" als jong volwassene.

Nog over geboorteakten

We geven hier de tekst van nog een geboorteakte: "**decima septima mensis septembris circa octavam vespertinam hic in loco vulgo oosterwyck natus est et postera die baptizatus petrus filius legitimus henrici cools hic nati s. petri et maria catharina hoeremans nata in oolen, susceperunt petrus de ceuster et catharina storms nomine domicella joanna cools begina. Signatura susceptoris scribere non valentium**"

"Op 17 september rond acht uur 's avonds is hier geboren in het gehucht Oosterwijck en de volgende dag gedoopt Petrus, de wettelijke zoon van Henricus Cools, die hier geboren en zoon van Petrus is, en Maria Catharina Hoeremans, die in Olen geboren is. Als doopdragers fungeerden Petrus de Ceuster en Catharina Storms in naam van juffrouw Joanna Cools, begijn. Handtekeningen van de doopdragers, die het schrijven niet beheersen".

Tijden in de dag: "**Nocturnam**" is 's nachts, "**matutinam**" is

's morgens, "**vesperthinam**" is 's avonds, "**meridiem**" is op de middag en "**post meridiem**" is dus na de middag. "**Post media noctem**" is na het midden van de nacht, dus na middernacht. "Post" wordt dikwijls afgekort tot "po".

s. petri: we zagen eerder al dat dit kan betekenen "sancti Petri" (de parochie Sint Petrus in Herenthout). In deze context betekent "Henrici s. Petri" echter Henricus de zoon van Petrus. De "s." is hier de afkorting van "soboles", wat "afstammeling" betekent.

hic nati: hier geboren. "Natus" is geboren. Mannelijk is "nati", vrouwelijk is "nata". Bij "hic natorum" zijn beide hier geboren.

susceperunt: die doopdragers waren. Hetzelfde als "susceperunt fuerent". Dikwijls werden susceptores (de doopdragers) afgekort tot "sus" of "susc". Er waren traditionele regels voor wie peter en meter mochten zijn (verondersteld werden te zijn) voor welk kind.

nomine, loco: indien de echter peter en meter niet aanwezig kon zijn, kon een stand-in optreden. Dit wordt dan vermeld met "**nomine**" (in naam van) of "**loco**" of "**in loco**" (in de plaats van). In dit geval is Catharina Storms de stand-in voor juffrouw (**domicella**) Joanna Cools, begijn (**begina**).

signatura: onder de akte volgen de handtekeningen (signatura). Aangezien niet iedereen kon schrijven, werden er kruisjes gezet, met daarnaast voor wie dit kruisje de handtekening was, en dat die niet kunnen schrijven. "**Scribere**" is

schrijven, "non valentis" is "niet in staat tot".

et vocatus est: (mannelijk, vrouwelijk is "**et vocata est**"). In dit voorbeeld wordt de naam van de boreling (Petrus) voraan in de akte vermeld. Alternatief kan het zijn dat deze naam niet voorin vermeld wordt, maar dat de akte afsluit met "et vocatus est Petrus" (of "et vocata est Anna"): "en hij wordt Petrus genoemd".

Nog een voorbeeld:

"**Trigesima martii circa primam pomeridianam hic in loco vulgo S'gravenhaegh natus est filius adriani theys nati in poederlee et anna catharina vertommen nata Herendalii ab obstetrice baptizatus obiit circa quintam vesperthinam**"
"op 30 maart rond één uur namiddag is hier in het gehucht 's Gravenhage geboren de zoon van Adrianus Theys, die geboren is in Poederlee, en Anna Catharina Vertommen, die geboren is in Herentals. Hij is door de vroedvrouw gedoopt en overleed rond vijf uur 's avonds"

ab obstetrice baptisatus (of "**baptisata**" voor meisjes): gedoopt door de vroedvrouw (en soms wordt de naam van de vroedvrouw opgegeven). Een nooddoop wordt gedaan indien de kans bestaat dat de boreling snel kan sterven. Vermeld kan worden "**in necessitate**" (wegens de noodzaak), dus een nooddoop. Alternatief is "**baptisatus ab Anna Maria Soeten**" (gedoopt door Anna Maria Soeten).

obiit circa quintam vesperthinam: is om vijf uur 's avonds gestorven. "**Obire**" is sterven. Alternatief kan er staan "**sta-**

tim post obiit" (is snel daarna overleden). "**Statim**" is snel, een korte tijdsduur. "**Post**" is "daarna" (zie eerder "post meridiem", na de middag)

Als er een nooddoop plaatsvindt, zijn daar geen peter en meter bij, en krijgt het kind ook geen naam. Dus wordt (als de boreling blijft leven) de doop daarna nog eens overgedaan met een priester en doopgetuigen. Bij deze tweede doop wordt er gedoopt "**sub conditione**" (onder voorwaarde). Iemand kan nu eenmaal geen tweemaal gedoopt worden. Vermeld kan worden dat deze doop plaatsvond "**cum caeremoniis**" (met een plechtigheid) of "**in ecclesia**" (in de kerk), in tegenstelling tot "**in domo parentum**" (in het huis van de ouders).

Gemini" (mannelijk) of "**geminae**" (vrouwelijk) zijn tweelingen. Meestal wordt één akte gemaakt voor tweelingen, waarbij vooraan verklaard wordt dat er tweelingen geboren en gedoopt zijn en datum en ouders genoemd worden. Daarna krijgt ieder kind zijn eigen peter en meter, en zijn eigen naam.

Nog over huwelijksakten

Een huwelijk begint met de ondertrouw (**sponsalia**), waarbij de partners naar de pastoor gaan (met twee getuigen) en hun voornemen tot trouwen bekendmaken. Hiervan maakt de pastoor een akte (die vroeger ook in het huwelijksregister geschreven werd), en daarna volgen de drie "**ban-**

nes" of "**proclamationes**" (afkondigingen vanaf de kansel). Pas nadat deze afkondigingen gedaan zijn (eventueel ook in een andere parochie, indien beide partners uit verschillende parochies komen) kan het huwelijk (**matrimonium**) voltrokken worden, waarbij de echte huwelijksakte opgemaakt wordt.

We geven hieronder een voorbeeld uit 1710 (de huwelijksakte is in oud schrift, de akte van ondertrouw niet).

"Vigesima secunda novembris contraxerunt sponsalia Petrus Bultiens et Clara Peeters coram me Laur. Janssens vic. et testibus Adriano Bultiens et Henrico Peeters"

"Trigesima novembris solemnissimum est matrimonium Petri Bultiens et Clarae Peeters coram me pastore et testibus Joanne Peeters Henrici filio et Adriano Bultiens cum dispensatione in una proclamatione et tempore clauso".

Op 22 november (1710) hebben Petrus Bultiens en Clara Peeters ondertrouw gedaan, samen met mij Laurentius Janssens vicaris en als getuigen Adrianus Bultiens en Henricus Peeters.

Op 30 november is plechtig voltrokken het huwelijk van Petrus Bultiens en Clara Peeters, samen met mij de pastoor en de getuigen Joannes Peeters, die zoon van Henricus is, en Adrianus Bultiens, met dispensatie in één afkondiging en de wachtperiode."

Trigesima Secunda Novembris contraxerunt sponsalia
Petrus Bultius et Clara Peters coram
meo Laic. Zanthen Eric. et Testibus
Adriano Bultius et Henrico Peters.

Trigesima Novembris solemnizatum est
in matrimonium Petri Bultius et
Clara Peters coram meo pastore
et Testibus Joanne ^{Pastore} Gurei filio
et Adriano Bultius cum dispensatione
in una proclamatione et benedictione
et oratione.

Voorbeeld van een huwelijksakte en ondertrouwakte

We hebben hier een huwelijk dat niet volgens de regels loopt. Op 22 november doet men ondertrouw, en reeds op 30 november wordt er gehuwd. Er dient een minimale tijd te verlopen tussen de ondertrouw en het huwelijk, gedurende welke tijd de pastoor de drie bannen kan doen (driemaal het huwelijk vanaf de kansel kan aankondigen), en waarin anderen bezwaar tegen dit huwelijk kunnen inbrengen. Dit is hier niet gebeurd, daarom is er ook ontheffing nodig (**cum dispensatione**) voor één afkondiging (**in una proclamatione**) en voor de minimale wachttijd (**tempore clauso**: de gesloten tijd).

Na de ondertrouw heeft men dus een wachtperiode (afhankelijk van het bisdom, meestal twee weken) voor het huwelijk gesloten kan worden, en de ondertrouw heeft ook een geldigheidsduur (afhankelijk van het bisdom, nogal eens een half jaar). Valt het huwelijk daarbuiten (te vroeg of te laat) dan heeft men een ontheffing nodig wegens "tempore clauso" (de gesloten tijd).

Noteren we grammaticaal nog even dat "**coram**" de ablatief gebruikt, dus na "coram" vinden we Adriano, Henrico en Joanne in plaats van Adrianus, Henricus en Joannes. Na "matrimonium" vinden we de genitief (Petri, Clarae) want het is "het huwelijk van". Bij de ondertrouw zijn Petrus en Clara het onderwerp, want zij gaan de ondertrouw aan. In de huwelijksakte zien we ook een voorbeeld van oudschrift. De "e" wordt omgedraaid geschreven ten opzichte

van het moderne schrift (bekijk even "Peeters"), en de "h" wordt geschreven als een platgeslagen "g" (zie "Henrici"). De "s" is een raar krolletje, en gelukkig komt er geen "w" voor, want dat is helemaal een ramp. Een familienaam zoals "Verhaeghen" is interessant om lezen in oudschrift.

Dispensatie was meestal nodig voor bloedverwantschap. We vinden dan zoets als "**et praevia obtenta dispensatione in secundo et tertio consanguinitatis gradii**", dus "na vooraf bekomen te hebben ontheffing in de tweede en derde graad bloedverwantschap". Tweede graad zijn neven en nichten, derde graad achterneef en achternicht, en zelfs voor de vierde graad werd ontheffing genoteerd. Er waren ook regels voor wie deze ontheffing mocht verlenen. Zo vinden we in een akte "**cum dispensatione pontificia de 15 februari 1791 in secundo consanguinitatis gradii et dispensatione episcopi in tempore clauso**", dus met pauselijke (pontifex) vrijstelling voor de bloedverwantschap in tweede graad, en bisschoppelijke (episcopus) voor de gesloten periode.

Andere zaken die we in huwelijksakten vinden is "**pater sponsi**" en "**pater sponsae**" (vader van de bruidegom en vader van de bruid), of "**tutor sponsi / sponsae**" (de voogd van bruidegom of bruid). Of de ouderdom van de bruid: "**pater sponsa vigesimum tertium atatis annum attingentis**" (vader van de bruid die de leeftijd van 23 jaar bereikt heeft). Feitelijk moet het "sponsae" en "aetatis" zijn, maar pastoors

kijken niet zo nauw. Ook wordt wel eens een kind gewettigd: "**hodie legitimatun proles baptisata undecima martii 1781**" (vandaag wettiging van het kind gedoopt op 11 maart 1781), of zien we de toestemming van de moeder (wat aangeeft dat de vader overleden is): "**mater sponsa coram me consensum dedit**" (de moeder van de bruid geeft samen met mij haar instemming". Of is het de voogd van een minderjarige bruid die met het huwelijk instemt: "**praevio consensu tutoris sponsa minorennis**" (voorafgaandelijke toestemming van de voogd van de minderjarige bruid). De toestemming kan ook komen van de gemeente zelf, of van de bisschop: "**praevia obtenta venia ab illustrissimo domino episcopo**" (voorheen verkregen een verklaring van de doorluchtige heer bisschop).

Nuttige links

Een site waarop men een op parochieregisters toegespitst woordenboek kan vinden is www.willebroek.info

Een uitgebreid woordenboek Latijn-Nederlands (niet specifieke akten) vindt men [op deze website](#).

In het vorige nummer van DTK is een artikel gewijd aan het gebruik van Latijn in de DTB-registers. Online is veel te vinden aan voor ons genealogen relevante informatie en documentatie. Onderstaand vindt u een kort overzicht van diverse sites met links naar woordenboek Latijn.

De meest bekende en uitgebreide site is die wellicht van Georges Brems: www.willebroek.info. Op deze site vindt u een Latijns woordenboek en de Nederlandse vertalingen van de Latijnse getallenlijst, de Latijnse leeftijd en tijdsduur en de Latijnse uren en dagen.

U kunt hier via de volgende links naar toe klikken:

[Latijns woordenboek](#)

[Latijnse getallenlijst](#)

[Latijnse leeftijd en tijdsduur](#)

[Latijnse uren en dagen](#)

Ook via de volgende links kunt u uw kennis van Latijnse begrippen verrijken. Het zijn min of meer vergelijkbare woordenlijsten, de een wat uitgebreider dan de ander. Wat u in een bepaalde woordenlijst niet kunt vinden, vindt u wellicht in een andere lijst.

[Sijses](#) (pdf-bestand) als informatiebron van de genealogieën Scholten en Sijses.

[Wiel Ackermans](#) (pdf-bestand) als informatiebron van de ge-

nealogieën Ackermans en Hodiament

[Ton Put](#) (familiesite)

[Wayback Machine](#) (familiesite van Hanz en Henriëtte Meulenbroeks)

[Geneaknowhow](#) (de welbekende site van de Stichting Geneaknowhow ter ondersteuning van uw genealogisch onderzoek); de woordenlijst is samengesteld door August de Man. [Rijckheyt](#) (Centrum voor de Regionale Geschiedenis in Zuid-Limburg) heeft een lijst met de meest voorkomende Latijnse uitdrukkingen in DTB-registers opgenomen.

André Dumont heeft op zijn website meer dan 23.000 trefwoorden met hun betekenis opgenomen. Naast woorden voorkomend in DTB-registers (onder andere Latijn) en andere genealogische bronnen zijn er ook woorden uit onder andere gerechtelijke akten, schepenaakten, rechtbankverslagen en oude woordenboeken opgenomen. Via de volgende link komt u terecht op de pagina met de Verzameling van woorden en begrippen voorkomend in Doop -, Trouw - en Begraafboeken en andere Genealogie bronnen, 5e editie 2012: [Verzameling André Dumont](#).

Voor de liefhebbers van een tastbaar boekwerk: Het CBG heeft in 1997 het boekje Latijn bij genealogisch onderzoek uitgebracht. Samengesteld door P.J.W. van den Berk. be-

werkt door Mariëlle van der Beek, Den Haag, Centraal Bureau voor Genealogie, 1997.

CB-reeks nr 15, ISBN 90-70324-93-8.

Dit boekje is misschien via de lokale bibliotheek of via antiquarische boekwinkels te verkrijgen.

Oefening Latijn in doopakte

Bijgaand treft u aan een voorbeeld van een in Latijn opgestelde doopinschrijving van Maria Helena Curvers. Deze doopinschrijving is gedownload uit de huwelijksbijlagen van het huwelijk tussen haar en Joannes Arnoldus Nijssen, gesloten op 17 november 1825 in de gemeente Roosteren (Lb). Voor de beginners onder ons even als herinnering dat de huwelijksbijlagen als onderdeel van de Burgerlijke Stand een interessante bron voor het achterhalen van genealogische gegevens vormen (Bron: [Uitdeoudekoektrommel](#)).

Huwelijksbijlagen zijn de bewijsstukken, die bruid en bruidegom bij de gemeente moesten inleveren om te kunnen trouwen. Deze bijlagen bevatten afschriften, ook wel uittreksels of extracten, van hun doopinschrijving (vóór de invoering van de Burgerlijke Stand) of geboorteakte.

In het geval dat deze om welke reden dan ook niet verstrekt kon worden door de betreffende gemeente, bevatten de huwelijksbijlagen een 'akte van bekendheid', waarin getuigen onder ede verklaarden de bruid of bruidegom en haar of zijn (groot)ouders te kennen en op de hoogte te zijn van het

jaar van geboorte.

Een akte van bekendheid werd ook wel opgesteld bij vermissing of onbekend overlijden van de vader van de bruid of bruidegom, waarbij er geen begraafinschrijving was of geen overlijdensakte opgemaakt kon worden. Dikwijls is dit terug te zien bij schippers die op zee waren gebleven of soldaten die met het leger van Napoleon naar Rusland waren gestuurd.

Waren de ouders van de bruid of bruidegom nog in leven, maar niet in staat om bij de huwelijksvoltrekking aanwezig te zijn om, indien noodzakelijk, hun toestemming te geven, dan diende er een officiële schriftelijke toestemming, een zogeheten 'akte van consent', verstrekt te worden, welke in de huwelijksbijlagen te vinden is. In het geval dat een ouder reeds was overleden kunt u hier mogelijk een begraaf- of overlijdensextract van vinden in de huwelijksbijlagen. Het komt ook voor dat, indien beide ouders van een partner zijn overleden, er zowel de begraaf- of overlijdensextracten van de overleden ouders als die van de overleden grootouders zijn toegevoegd. Bij overlijden van beide ouders was het namelijk aan de grootouders om hun toestemming te verlenen voor het te voltrekken huwelijk. Daarnaast kunt u in de bijlagen extracten vinden van het begraafregister (vóór de invoering van de Burgerlijke Stand) of de overlijdensakte van eventuele overleden echtgenoten of een verklaring van echtscheiding.

Van de bruidegom is tevens een bewijs toegevoegd uit het Nationale Militieregister in verband met het al dan niet voldaan hebben aan de dienstplicht (conscriptie) in de periode 1815-1922. Vaak bevat dit extract gegevens over het legeronderdeel en een signalementsbeschrijving.

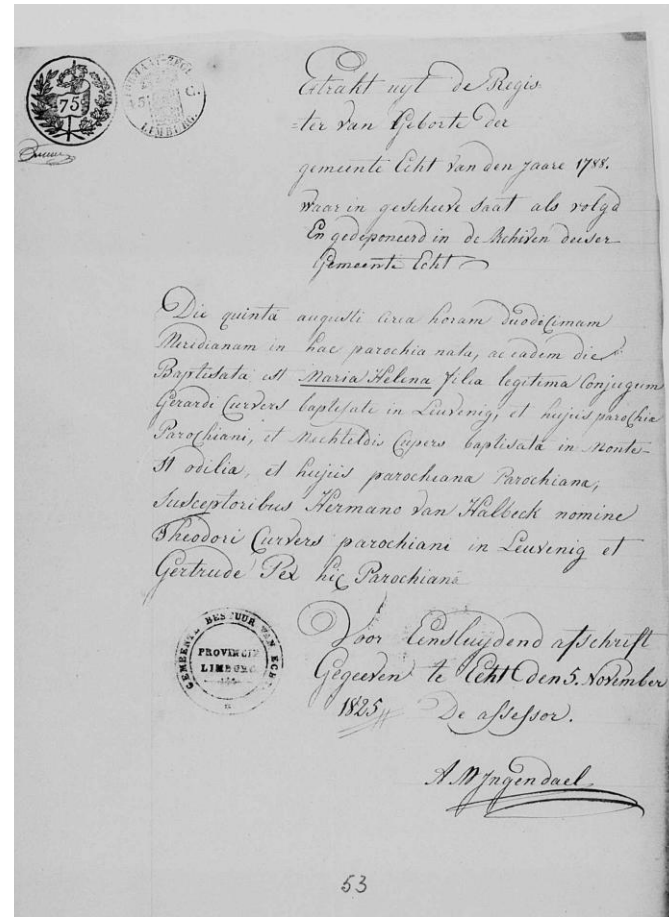
Een 'akte van onvermogen' behoort ook nog tot de mogelijkheden. Met deze verklaring hoefde men voor de huwelijksvoltrekking niet te betalen.

Op de doopschrijving van Maria Helena Curvers ziet u in de linkerbovenhoek twee stempels die de betaalde belasting weergeven, betaald om het document officieel te waarmerken. Omdat het hier gaat afschriften van akten die nodig waren als huwelijks bijlagen kunt u in dit geval de belasting als gemeenteleges zien.

Uiteraard ziet u ook een stempel van de gemeente waarbij de ambtenaar van de Burgerlijke Stand verklaart dat het afschrift overeenkomt met het origineel. In deze doopakte heeft de ambtenaar de doopschrijving integraal overgeschreven van de kerkelijke documenten. Waarbij uiteraard de kans aanwezig is dat de ambtenaar het Latijn niet machtig is en fouten gemaakt kan hebben bij het overschrijven van de tekst.

Maar dat terzijde!

Voordat we inzoomen op de tekst geef ik u eerst voor het gemak de transcriptie van de hele akte.

nativus is het Gerard(us) en Mechtild(is). Het is raadzaam om bij het zoeken van namen in Latijnse akten hierop attent te zijn. Je ziet vaak op websites dat in een dergelijk geval Gerardi Curvers als de vader aangeduid wordt.

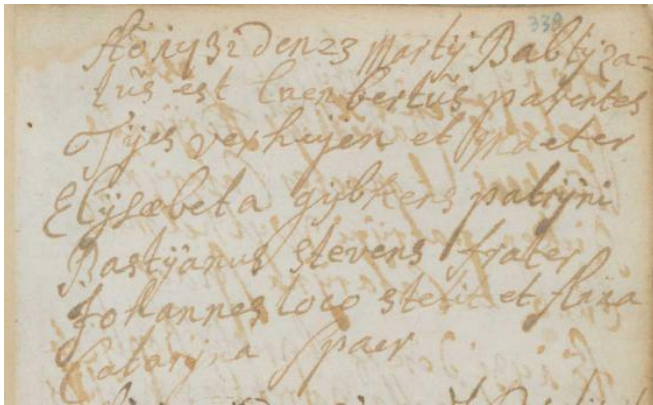
- met Leuvenig (door de pastoor zo opgeschreven naar wat hij gehoord heeft) wordt waarschijnlijk bedoeld Lövenich, een plaats in de Duitse gemeente Zülpich, NRW.
- huius parochiae Parochiani = parochiaan van deze parochie. Parochiani staat in de genitief, afgeleid van parochianus, terwijl parochiae van de parochie betekent.
- Monte is ablativus (want in = bijwoordelijke bepaling van plaats) van mons = berg. Het was niet ongebruikelijk dat pastoors plaatsnamen latiniseerden. Met Monte-St.Odiliae wordt hier Sint-Odiliënberg (Lb) bedoeld. Dit is aannemelijk omdat deze plaats zo'n 12 kilometer van de doopplaats Echt vandaan ligt. Er bestaat ook in de Elzas een gelijknamige plaats, maar dat is aanzienlijk minder aannemelijk.
- Susceptoribus (met als getuigen) staat in de ablativus, vandaar Hermano. Nomine betekent namens of in plaats van vandaar de genitief Theodori. Parochiani is hier de meervoudsvorm van parochianus.

Ten slotte: ik houd mij aanbevolen voor verbeteringen van het gebruik van het Latijn, omdat ik van huis uit geen latinist ben.

Ons lid Gerrit Scholl doet onderzoek in het doopboek 1731 van de St-Nicolaikerk in Calcar. Hij vond de doop van Lambertus Verheijen. Maar wie was de peetvader?

De tekst getranscribeerd:

A(nn)o 1731 den 23 Marty baptyzatus est Laenbertus parentes Tyes Verheyen maeter Elysaebetha Gybkens patryni Bastyanus Stevens frater Johannes loco stetit et Anna Catarina Spaer

Zie [deze link](#) bij [Matricula](#).

Er zijn nogal wat opmerkelijke dingen te noemen bij deze doopinschrijving. De datumaanduiding: den is geen Latijn. Het is Duits of Nederlands. Marty is vreemd. Ik zou Martii

verwachten. De Griekse y past niet in een Latijnse tekst. Het vervangen van de i door de y in de tekst is niet consequent. Maeter voor moeder moet zijn mater. Elysaebeta moet zijn Elisabetha en Cataryna Catharina.

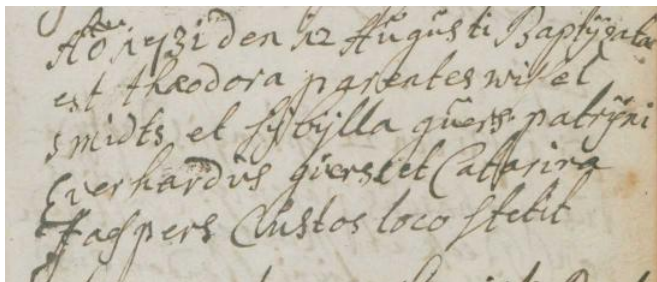
De conclusie dat de dopeling Lambertus Verheijen zou heten is dus misschien wel aannemelijk maar afgaande op de tekst zou het Laenbertus Verheien moeten zijn.

Kortom het is een rommeltje. Het Latijn van de pastoor is, zoals wel vaker, niet best. De namen van de ouders zou je waarschijnlijk toch het best kunnen lezen als: Tijes (Ties = Matthijs) Verheijen en Elisabeth Gipkens of Gijpkens.

Maar de vraag van Gerrit was: wie is de peetvader? Er staat: patryni Bastyanus Stevens frater Johannes loco stetit. Dat roept de vraag op of Bastyanus vervanger is voor zijn broer Johannes of is het net andersom. De formulering is niet eenduidig.

Even verder bladerend in het doopboek treffen we een andere plaatsvervangende doopgetuige aan.

Bij de doop van Thaeodora Smidts lezen we: Catharina Jaespers Custos loco stetit. Het is dezelfde formulering die deze pastoor ook in andere gevallen systematisch hanteert. Hier moet de eerstgenoemde, Catharina Jaespers, de echte meter zijn. En niet de koster (Custos). Om twee redenen. Bij de doop zijn het vrijwel altijd een man en een vrouw die de peter en meter zijn. De koster zal in die tijd altijd wel een man

[Link bij Matricula](#)

zijn geweest. De tweede reden is dat de koster zeer vaak optreedt als plaatsvervangende doopgetuige. Dus de koster is de plaatsvervanger. Conclusie: Catharina Jaespers is de peetmoeder.

Terug naar de vraag of Bastyanus of zijn broer de peetvader is. Aangezien de pastoor deze formulering systematisch hanteert, mogen we aannemen dat Bastyanus de peetvader is.

Een variant treffen we aan in de doopinschrijving van mijn grootvader Peter Johannes Roosenboom. De doopgetuigen zijn: Petrus Peters loco Martini Peters et Joanna Roosenboom

Vertaald: Petrus Peters in de plaats van Martinus Peters en Joanna Roosenboom. Martini is de genitivus van Martinus, wat betekent: van Martinus. Martinus Peters, een oom aan moederskant van de dopeling is de peetvader. Petrus Peters is de vervanger. Petrus kan de oom Petrus van de dopeling

of de opa, Peter Peters zijn. Joanna Roosenboom is de stiefoma van de dopeling. De vader van mijn opa was voor de tweede keer getrouwd met zijn volle nicht Joanna Roosenboom. Je ziet dat ook het bepalen van de familiebanden tussen de dopeling en de getuigen niet eenvoudig is. Je moet vaak al over veel informatie van een familie beschikken om er iets zinnigs over te zeggen. Tegelijkertijd kun je via de getuigen een echtpaar en hun dopeling beter identificeren als er meerdere families decennialang in een doopboek optreden onder dezelfde achternaam. Heb je geluk dan zijn het grootouders of ooms en tantes en kun je het gezin plaatsen in de lokale familiestammen.

Enkele varianten:

*Susceptores Joannes Theodorus Lamers et Theunicken Conders
cujus nomine Joanna Koulen*

Cujus nomine letterlijk vertaald: in wiens (of wier) naam slaat altijd terug op de eerstgenoemde. Theuniske is de beoogde peetmoeder.

Susceptores loco Leonardi Meijers Franciscus Henricus Schmedts custos et Dorothea Catharina Buijs

Loco gevolgd door een genitivus betekent in plaats van.

Leonardus Meijers is de beoogde peetvader, vervangen door de koster, in dit geval met naam genoemd.

Met dank aan de adviezen van Ben Bal.

Een huwelijksbeletsel is een reden dat het sluiten van een huwelijk belemmert. Wanneer twee mensen een huwelijk willen aangaan moet worden vastgesteld of er geen beletselen zijn tegen het huwelijk. Zowel de wet als de kerk kennen beletselen. De wettelijke beletselen zijn vastgelegd in boek 1 titel 5 van het Burgerlijk wetboek. De belangrijkste beletselen zijn leeftijd (achttien jaar, waarvan door de minister van justitie ontheffing kan worden verleend), geestvermogens (wanneer de geestvermogens van een partij zodanig zijn gestoord, dat deze niet in staat is haar wil te bepalen of de betekenis van haar verklaring te begrijpen), het verbod op bigamie (een persoon kan tegelijkertijd slechts met één andere persoon door het huwelijk verbonden zijn) en verwantschap. Volgens artikel 41 van Boek 1 BW 1 mag geen huwelijk worden gesloten tussen hen "die el-kander, hetzij van nature hetzij familierechtelijk, bestaan in de opgaande en in de nederdalende lijn of als broeders, zusters of broeder en zuster". Het betekent dat naar Nederlands recht een huwelijk niet is toegestaan tussen een ouder en een kind, een grootouder en een kind en tussen broers en zusters. Lid 2 van het artikel maakt een uitzondering voor verwantschap door adoptie, waarvoor de minister van justitie om gewichtige redenen ontheffing van het verbod kan verlenen. Tot 2001 gold een ander belangrijk beletsel: het

huwelijk was een verbintenis tussen twee personen van verschillend geslacht. Artikel 30 lid 1 bepaalt echter sinds 2001 dat een huwelijk kan worden aangegaan door twee personen van verschillend of van gelijk geslacht. Nederland was daarmee het eerste land ter wereld dat het huwelijk tussen personen van gelijk geslacht wettelijk erkende. De Wet Openstelling Huwelijk werd op 19 december 2000 aangenomen met tegenstemmen van het CDA, RPF, GPV en SGP, en op 11 januari 2001 in het Staatsblad gepubliceerd.

Het wettelijk huwelijk werd in de zeventiende en achttiende eeuw voor de generaliteitslanden geregeld in het Ehtreglement uit 1656. In artikel 54 tot en met 65 worden de beletselen genoemd die gelden voor bloed- en aanverwanten, zoals bijvoorbeeld in artikel 55: *In den eerste, en sullen niet mogen trouwen eenige ascedenten met haere Descendenten, te weten Ouders ende Kinderen, opwaerts ende nederwaerts gaende, in ifinitum.*

Behalve huwelijksbeletselen van wettelijke aard kennen ook de kerken redenen waarom een huwelijk tussen twee personen verboden is. De kerk was van oudsher de hoeder van de zedelijke moraal, en dus zijn met name de katholieke huwelijksbeletselen, vastgelegd in het canonieke recht, ouder dan de wettelijke regels. De kerkelijke huwelijksbeletselen waren talrijk, en hadden betrekking op leeftijd (voor mannen 16 jaar, voor meisjes 14 jaar), impotentie (dat is de aanwezi-

ge en blijvende onmogelijkheid van een van de partners om de huwelijksdaad te verrichten), het verbod op bigamie, geweldadige ontvoering en misdaad. Bijzonder waren de beletselen die het celibaat moesten behoeden: mensen die de heilige wijding (vanaf het subdiaconaat) hadden ontvangen of de plechtige kloostergeloften hadden gedaan konden niet trouwen. En evenzeer was het huwelijk tussen personen van verschillende godsdienst (katholiek en protestant) verboden. Ook natuurlijk kende ook de kerk beletselen van bloed- en aanverwantschap: bloedverwanten (consanguinitatis) tot in de vierde graad konden niet trouwen, evenals aanverwanten (affinitatis) tot in de derde graad. Zelfs geestelijke aanverwantschap was een huwelijksbeletsel: een gedoopte kon niet trouwen met zijn doopgetuige (peter of meter). Bijzonder is ten slotte ook het verbod om te trouwen in de zogenaamde gesloten tijd (tempore clauso: advent en vasten).

Voor veel beletselen kon dispensatie worden verkregen. Dispensatie voor huwelijksbeletselen moesten worden aangevraagd bij en werden verleend door de hoogste kerkelijke gezagsdragers, de bisschop of de pauselijke nuntius. De meest voorkomende dispensaties zijn die voor trouwen in de gesloten tijd en wegens te nauwe bloed- of aanverwantschap. In de regel wordt de dispensatie in het kerkelijk trouwboek aangetekend.

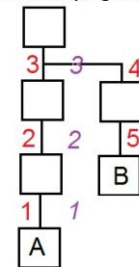
Om de beletselen ten aanzien van bloed- en aanverwant-

schap te kunnen duiden is het belangrijk om de regels van verwantschapsgraden te kennen. Er is een verschil tussen de wettelijke regels en de kerkelijke regels. De familierelatie tussen twee personen wordt aangeduid in graden van verwantschap. De wet zegt in artikel 3 van Boek 1: *De graad van bloedverwantschap wordt bepaald door het getal der geboorten, die de bloedverwantschap hebben veroorzaakt. Hierbij telt een erkenning, een gerechtelijke vaststelling van het vaderschap of een adoptie als een geboorte.* In het canonieke (kerkelijke) recht geldt dat de verwantschap wordt bepaald door het aantal geboortes in de langste lijn naar de gemeenschappelijke voorouder.

In dit schema zijn persoon A en persoon B volgens de wet in de vijfde graad verwant (het getal der geboorten is vijf), volgens het kerkelijk recht in de derde graad (de langste lijn naar de gemeenschappelijke voorouder). Dat betekent dat volgens het kerkelijke recht voor hun huwelijk dispensatie noodzakelijk is.

Dispensatie wegens bloedverwantschap is volgens het kerkelijk recht nodig wanneer de bruid en bruidegom dezelfde grootouders (2^e graad), overgrootouders (3^e graad) en bet-

Verwantschapsgraden

overgrootouders (4^e graad) hebben. Het komt ook voor dat de overgrootvader van de bruidegom dezelfde persoon is als de betovergrootvader van de bruid. Er is dan sprake van verwantschap in de 3^e en 4^e graad (*mixto gradu consanguinitatis*). De huwelijksbeletselen wegens aanverwantschap ontstaan als de bruid of bruidegom eerder gehuwd is geweest. Zo is het verboden om te trouwen met iemand die dezelfde overgrootouder heeft als de vorige echtgenoot of echtgenote (3^e graad). Ook hier kan een dubbele dispensatie noodzakelijk zijn, namelijk als man en vrouw ook nog een gemeenschappelijke betovergrootvader hebben (4^e graad).

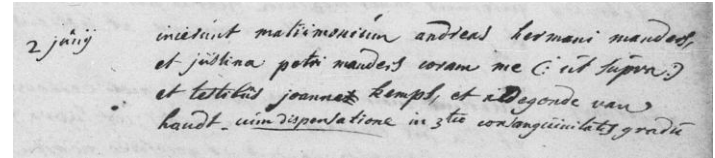
De vermeldingen van dispensaties in het trouwboek zijn een waardevolle bron van genealogisch onderzoek. Onze voorouders, en hun pastoors, vergisten zich namelijk zelden: de familieband was, zeker in de dorpen op het platteland, een feit van algemene bekendheid. Een dispensatie wegens bloedverwantschap in de vierde graad voor een echtpaar in de achttiende eeuw betekent dat het vinden van het gemeenschappelijk voorouderpaar de stamreeks drie generaties, en misschien wel honderd jaar verder terug in de tijd brengt.

Een aantal voorbeelden:

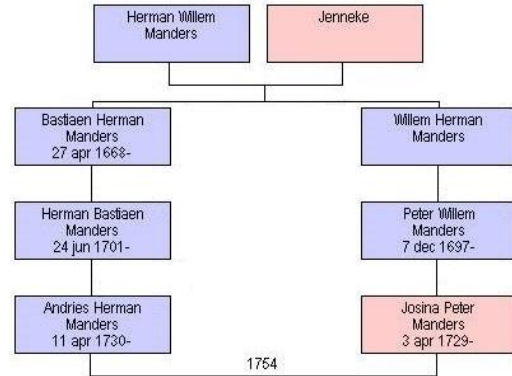
Manders-Manders

Als twee personen met dezelfde familienaam trouwen met dispensatie wegens bloedverwantschap kun je aannemen dat het gemeenschappelijke voorouderpaar langs de vader-

lijke lijn wordt gevonden. Dat is het geval bij dit echtpaar.

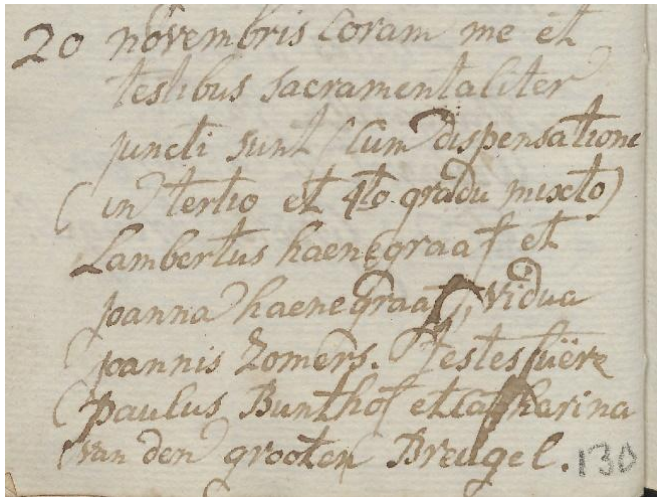

Op 2 juni 1754 trouwen Andries Herman Manders en Justina Petri Manders voor de pastoor van Bakel. Volgens de trouwaantekening hebben zij dispensatie wegens bloedverwantschap in de derde graad (*cum dispensatione in 3to consanguinitatis*). Andries en Justina moeten dus gemeenschappelijke overgrootouders hebben. Dan zijn hun vaders dus volle neven van elkaar, en hun grootvaders broers. In schema ziet de verwantschap er als volgt uit:

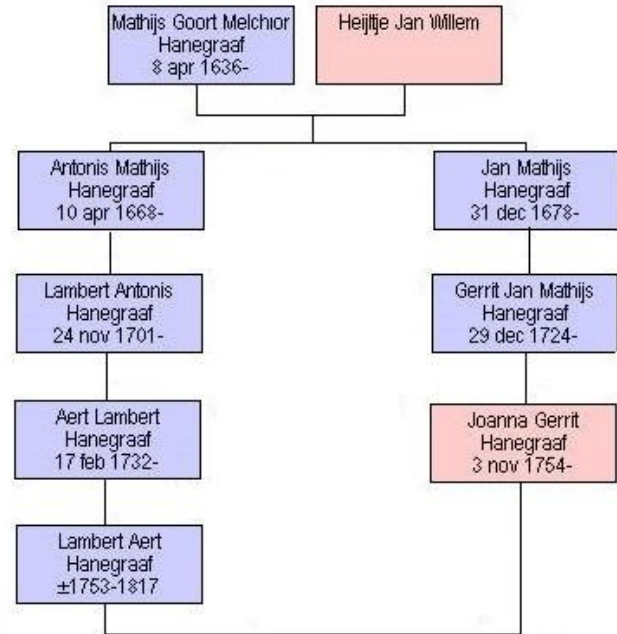

Hanegraaf-Hanegraaf

Lammert Hanegraaf is 64 als hij op 29 mei 1817 te Dinther overlijdt. Hij moet dus geboren zijn rond 1753. Hij trouwt op 20 november 1791 met Johanna Gerrit Hanegraaf die ge-

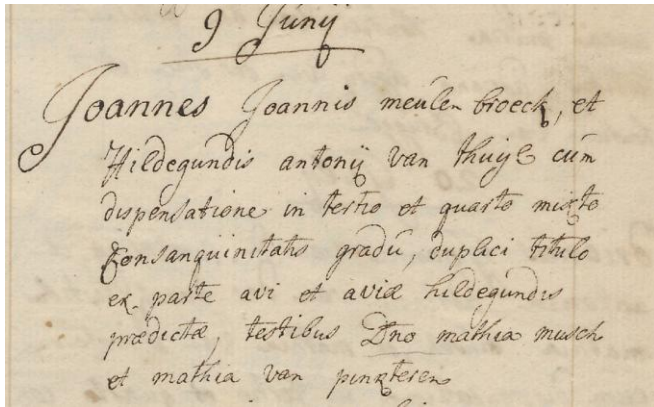
doopt is te Dinther op 3 november 1754. Ook zij hebben dezelfde familienaam, en zijn dus via de vaderlijke lijn verwant. De aantekening bij de trouwakte luidt: *cum dispensatione (in tertio et 4to mixto)*. De overgrootouders van de een zijn dus de betovergrootouders van de ander. Het blijkt dat de overgrootvader van Lambert de broer is van de grootvader van Joanna.

Meulenbroek-van Tuijl

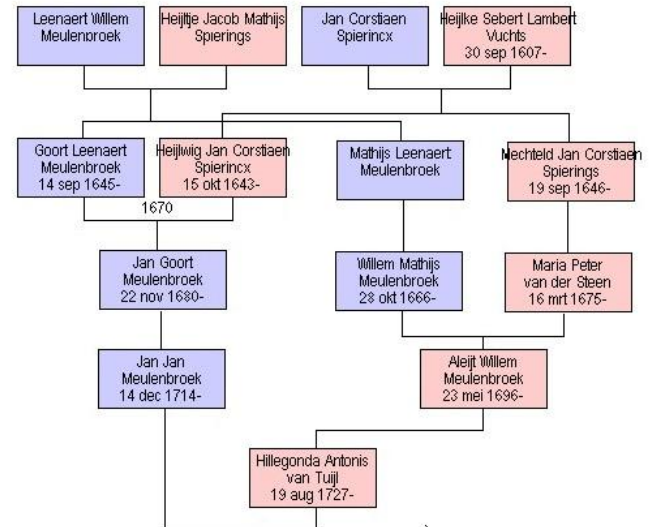
Jan Jan Meulenbroek en Hildegundis Antonis van Tuijl trouwen op 9 juni 1754 in Den Dungen met een driedubbele dispensatie wegens bloedverwantschap. De aantekening in de trouwakte luidt: *cum dispensatione in tertio et quarto mixto consanguinitatis gradu, duplici titulo ex parte avi et aviae hildegundis praedictae*. Zij zijn dus niet alleen in de derde en

vierde graad verwant, maar hebben ook, zoals het tweede deel van de aantekening beschrijft, een dubbele titel (van verwantschap) van de kant van de grootvader en grootmoeder van de bruid.

Het echtpaar Leenaert Meulenbroek en Heijltje Spierings (getrouwd in Den Dungen op 8 maart 1654) is het eerste gemeenschappelijke voorouderpaar. Jan Meulenbroek is een achterkleinzoon van dit paar, die tevens de betovergrootouders zijn van Hildegundis. Die zelfde relatie geldt voor het echtpaar Jan Corstiaen Spierincx en Heijlke Vuchts. Maar de grootouders (avi et aviae) van de bruid zijn eveneens afstammelingen van deze twee echtparen: Willem Mathijs Meulenbroek is een kleinzoon van Leenaert en Heijltje, zijn echtgenote Maria Peter van de Steen is een kleindochter

van Jan Spierincx en Heijlke. Opvallend is dat Willem en Maria zelf géén bloedverwanten zijn: zij zijn dan ook op 24 april 1695 te Berlicum voor de wet en te Den Dungen voor de kerk getrouwd, zonder dispensatie. Het wordt (hopelijk) allemaal duidelijk in dit schema:

Het doopsel is het religieuze ritueel waarmee personen worden toegelaten tot de geloofsgemeenschap. Volgens het Christendom is het doopsel ingesteld door Jezus Christus zelf, toen deze zich door Joannes de Doper liet dopen in de rivier de Jordaan. Deze gebeurtenis was zo belangrijk dat alle officiële evangeliën er melding van maken (Matheus 3. 13-17, Marcus 1. 9-11, Lucas 3. 21,22, Johannes 1. 29-34). Het doopsel komt bij alle Christelijke kerken voor, ofschoon er veel verschillen bestaan in vorm en inhoud. Water is echter het gemeenschappelijke element. De handeling bestaat uit een lichamelijke afwassing van de dopeling door degene die doopt. Die afwassing kan geschieden door onderdompeling, begieting of besprenkeling. Door het doopsel wordt de ziel gereinigd van de erfzonde. Volgens de katholieke leer moeten kinderen zo spoedig mogelijk na hun geboorte worden gedoopt, omdat ze anders bij hun overlijden niet in de hemel kunnen komen. Omdat ongedoopte kinderen zelf nog geen zonden hebben begaan werd aangenomen dat zij, ofschoon zij niet het eeuwig geluk van de hemel konden genieten, ze in het voorgeborchte der hel een zeker natuurlijk geluk zouden krijgen. Dit dogma, dat door de Kerk meermaals is verkondigd, wordt gebaseerd op de woorden die Christus tot Nicodemus sprak: "Waarachtig, Ik verzeker u: alleen die geboren wordt uit water en geest is in staat het koninkrijk van God binnen te gaan" (Johannes 3, 3-6). Deze noodzaak bestaat

over het algemeen niet bij de protestanten, die geloven dat de mens door het geloof gerechtvaardigd wordt. Protestantse kinderen werden dan ook meestal enige tijd na hun geboorte gedoopt, en bij verschillende kerken zelfs pas als ze de jaren des onderscheids hebben bereikt.

Het doopsel is een van de zeven sacramenten van de katholieke kerk. In de Latijnse ritus gebruikt de kerk de begieting, die kruisgewijs en drie keer moet geschieden terwijl de dopende de woorden uitspreekt: "Ik doop u in de Naam van de Vader, en de Zoon, en de Heilige Geest". Het doopsel wordt in de regel toegediend door de pastoor van de parochie of een plaatselijk geestelijke die de betreffende kerk of kapel bedient, maar dan met toestemming van de pastoor.

Volgens het canonieke recht moet het doopsel worden opgetekend in het Doopboek (*Liber Baptizatorius*), met vermelding van de datum, de ouders en de doopgetuigen. Het formulier voor de doopakte is in de regel als volgt:

Bapt(izatus est) [voornaam dopeling], filius/filia legitima/illegitima [naam vader] et [naam moeder], [conj(ungatus)], susc(eptorus) [namen doopgetuigen]

In vertaling: Gedoopt is [voornaam dopeling], zoon/dochter wettig/onwettig [naam vader] en [naam moeder], [gehuwd], doopgetuigen [namen doopgetuigen]

De variaties op dit formulier zijn eindeloos. De oudste doopboeken (eind zestiende, begin zeventiende eeuw) zullen vaak alleen de voornaam van de vader vermelden. Veel pastoors laten in het doopboek ook de familienamen weg, en vermelden alleen patroniemen (de namen van voorvaders). Soms wordt de naam van de bedienaar (de pastoor) vermeld (volgens het kerkelijk wetboek is dat zelfs verplicht). En in veel gevallen zal de pastoor tussen de regels aanvullende informatie leveren zoals de herkomst van vader en/of moeder (als zij niet uit de parochie afkomstig zijn) of van de doopgetuigen, of de namen van plaatsvervangers van doopgetuigen. Dan staat er bijvoorbeeld *extraneus* (vreemdeling, d.w.z. van buiten de parochie), of *loco* (in plaats van). In veel gevallen tekent de pastoor ook bijzonderheden op in het doopboek. Dat is vooral het geval bij het doopsel onder voorwaarden (*sub conditione*) en bij het doopsel van onwettige kinderen (*fil. illegitimae*).

Het doopsel onder voorwaarden

Volgens het kerkelijk recht mag in geval van nood, dat wil zeggen als er gevaar is dat een dopeling zou kunnen overlijden vóórdat er een priester kan worden geroepen, iedereen het doopsel toedienen. Voor de kerk is dat eigenlijk een zware plicht van naastenliefde. Dat betekent dat iedereen behoort te weten hoe een doopsel geldig kan worden verricht, in bijzonder de verloskundigen (vroedvrouwen), die bij

de bevalling ook in andere moeilijke situaties moeten weten hoe ze moeten handelen. Om een nooddoop toe te dienen moet voorrang gegeven worden aan een geestelijke boven een leek, aan een katholiek boven een niet-katholiek, aan een man boven een vrouw (tenzij het welgevoegelijker of secuurder zou zijn anders te handelen, zoals bij een bevaling natuurlijk vaak het geval was). Vader of moeder mogen het kind niet dopen, tenzij er niemand anders is. De intentie van degene die de nooddoop toedient is belangrijk. De Kerk heeft bepaald dat als het doopsel behoorlijk en met oprechte intentie is toegediend door een ketter, dit nog steeds geldig is.

Omdat het doopsel maar één keer kan worden toegediend, maar er nooit volledige zekerheid is dat deze geldig heeft plaatsgevonden, worden kinderen na een nooddoop (als ze niet zijn overleden) in de regel nogmaals in de kerk gedoopt door de pastoor, mede om er voor te zorgen dat de doop in het doopboek wordt ingeschreven. Dat gebeurt dan echter onder voorwaarden (*sub conditione*). Je mag er dus vanuit gaan dat als er bij een doop in het doopboek *sub conditione* staat aangetekend het een zware bevalling is geweest. Niet altijd natuurlijk: want ook kinderen waarvan niet zeker was dat ze al eerder gedoopt waren werd het doopsel in de kerk onder voorwaarden uitgevoerd: je moet dan bijvoorbeeld denken aan onwettige kinderen die elders zijn geboren, of vondelingen.

Wat voor aantekeningen kun je nu tegenkomen bij dopen onder voorwaarden?

De meest eenvoudige is: *sub conditione ab obstetrice* (onder voorwaarden door de vroedvrouw). Of: *sub conditione ab obstetrice et postea a me pastore* (onder voorwaarden door de vroedvrouw en daarna door mij als pastoor).

Variaties op het zelfde thema zijn:

sub conditione baptizatus quia de eius baptismo dubitabatur (gedoopt onder voorwaarde omdat aan zijn doop werd getwijfeld) (Boxtel 1620)

forte aut in plene nata, non potuit constare ob absentiam obstetrice, a Margareta inquam Joannis Arnoldi baptizata (misschien of bij volledige geboorte kon het niet worden vastgesteld vanwege de afwezigheid van de vroedvrouw, gedoopt door Margaret vrouw van Jan Aerts) (Boxtel 1621)

sub conditione quia ab heretico (onder voorwaarde omdat het van een ketter is) (Boxtel 1624)

baptizatus est sub conditione, antea baptizatus in necessitate ab obstetrice Oda (gedoopt onder voorwaarde nadat hij eerder noodgedwongen was gedoopt door de vroedvrouw Oda) (Boxtel 1627)

baptizatus sub conditione, antea baptizatus a ministro haeretico (gedoopt onder voorwaarde, eerder gedoopt door een ketterse predikant) (Boxtel 1629)

praedictus infans est oriundus ex parta Geldriae et ibidem ab obstetrice catholica adhuc in uteris existens baptizatus, sup-

pleti sunt hic ceremoniae et a me sub conditione baptizatus (voornoemd kind is geboren in Gelderland en daar nog, gebruik makend van het bestaande, door de vroedvrouw katholiek gedoopt, en de ceremoniën zijn hier door mij vervuld, en onder voorwaarden gedoopt) (Boxtel 1632)

prius ab obstetrice propter periculos (eerst door de vroedvrouw omdat het gevaarlijk was) (Den Dungen 1634)

ab obstetrice Adriana Petri Ooms ob periculum mortis (door de vroedvrouw Adriana Petri Ooms vanwege levensgevaar) (Hilvarenbeek 1651)

sub conditione, quie prius ab obstetrice in necessitate baptizate (onder voorwaarde omdat hij eerst in nood gedoopt is door de vroedvrouw) (Oirschot 1685)

sub conditione (erat enim baptizatus ab obstetrice Cornelia vidua Theodori Godefridi van Arendonck) ab periculum (onder voorwaarde (want hij was gedoopt door de vroedvrouw Cornelia, weduwe van Theodore Godefrid van Arendonck) vanwege gevaar) (Hilvarenbeek 1682)

domi ab obstetrice baptizatus, post diligens examen completa sunt in quibus (thuis gedoopt door de vroedvrouw, na een zorgvuldig onderzoek werd de ceremonie afgerond) (Weelde 1696)

prolis haec ab obstetrice Joanna Jacobi baptisata in periculo, a me, sub condione, est rebaptisata (dit kind, gedoopt door de vroedvrouw Joanna Jacobi in gevaar, werd door mij herdoopt, onder voorwaarde) (Veghel 1699)

adultus sub conditione qui aliunde veniens et de valore vel de collato baptismo dubitans, petijt sub conditione baptizari (volwassen, onder voorwaarden omdat er twijfel bestond aan de waarde van de doop is hij onder voorwaarden met gebeden gedoopt) (Haaren 1708)

proles 7 mensum domi baptizata ab obstetrice et mortua sesqui hora post (een kind van 7 maanden oud thuis gedoopt door de vroedvrouw en zes en een half uur later overleden) (Weelde 1737)

innominata ab obstetrice baptizata qua statum a baptismo obiit (naamloos, gedoopt door de vroedvrouw, in welke staat ze stierf door de doop) (Ravenstein 1758)

Nota haec proles est una ex geminis altera domi at obstetrice baptizata statim obiit (dit kind is een van een tweeling uit dit huis, maar direct na de doop door de vroedvrouw overleden) (Berlicum 1759)

sub conditione, ustpote conversae ad fide romano catholicam (onder voorwaarde, vervolgens bekeerd tot het rooms-katholieke geloof) (Boxmeer 1759)

sub conditione non pote ab obstetrice in magno periculo partus baptizatus (onder voorwaarde gedoopt door een vroedvrouw in groot baringsgevaar) (Megen 1768)

sub conditione (prout matrem dixisse testate sunt Aldegondis Jois Smits et Lijda Wilhelmi Verhoeven, qui prolem attuserunt baptizandum) (onder voorwaarde, zoals de moeder had gezegd, verklaarden Aldegondis Jois Smits en Lijda Wilhelmi

Verhoeven dat het kind gedoopt moest worden) (Schijndel 1782)

hic Lambertus fuit unus geminorum et alter baptizatus ab obstetrices domi obiit et ambo sepulti sunt 21 juli (deze Lambert was een van een tweeling en de ander is door de vroedvrouw gedoopt en thuis overleden en beiden zijn op 21 juli begraven) (Berlicum 1784)

sub c(onditione) eoqoui domi in necessitato ab obstetrice bapt. fuerit (onder voorwaarde dat hij indien nodig thuis door de vroedvrouw werd gedoopt) (Oss 1787).

Het doopsel van onwettige kinderen

Een onwettig kind (*filius illegitimus* voor een jongen, *filia illegitima* voor een meisje) is een kind dat niet geboren is uit een wettig huwelijk. Anders gezegd: de vader en de moeder zijn niet getrouwd. De moeder van een onwettig kind is altijd bekend (tenzij het kind te vondeling wordt gelegd), naar de vader is het gissen. Zowel de wereldlijke als de kerkelijke overheid hechten er belang aan om de identiteit van de biologische vader vast te stellen. De Staten Generaal regelden dat in artikel 88 van het Egtreglement uit 1656. Ook de pastoor wilde bij de doopinschrijving graag weten wie de vader van het kind was. Daarbij speelde de vroedvrouw een belangrijke rol: tijdens de bevalling kon zij de (op dat moment kwetsbare) moeder gemakkelijk overhalen om een naam te noemen. Of de naam die vervolgens in de doopakte wordt

LXXXVIII.

Ende om te meerder dese ontuchtigheden te ontdekken, tegen te gaen, ende die te straffen, soo belasten Wy oock alle de Magistraten onder Ons ghebiet staende, datse alle Vroet-Vrouwen sullen be-eedigen (haer den eedt wel beduydende) van binnen vier-en-twintigh uyren nae de gheboorte eeniger Bastaert-Kinderen, de selve aen haer te moeten aenbrengen, de Naem ende de wooninge des Moeders, op dat d'Officieren der Plaetse nae qualificatie der Bastaerdye, tegens soodanige procederen, als by Ons hier geordonneert is, ofte de ghemeene Rechten mede

brenghen, ende sal daer van oock in 't selfde voor-genoemt Boeck tot koste als vooren, notitie gehouden worden.

genoteerd ook werkelijk de biologische vader is is niet gemakkelijk vast te stellen.

Er zijn echter twee situaties waarin we over het juridisch vaderschap zekerheid kunnen krijgen. Vaak is in de doopakte van een onwettig kind bijgeschreven: *hic proles legitimita est per ma(trim)onium subsequens* (dit kind is gewettigd bij het volgend huwelijk), dat wil zeggen dat de vader en de moeder meestal kort na de geboorte zijn getrouwd. Zeker als het echtpaar na het huwelijk nog meer kinderen laten dopen mogen we er met zekerheid grenzende waarschijnlijk van uit gaan dat het gewettigde kind een voorkind is, maar 100% zekerheid over het biologisch vaderschap geeft dat niet. In de tweede situatie heeft de moeder bij de schepenbank een procedure aangespannen tegen de vermeende vader. Ofschoon de moeder in een dergelijke procedure vaak qua bewijslast in het nadeel is kunnen we er bij een vonnis in

het voordeel van de moeder van uitgaan dat de aangeklaagde vader schuldig is. Maar ook hier geldt: 100% zekerheid over het biologisch vaderschap geeft dat niet. In het doopboek van Boxmeer komt de opmerking: *patris in iure non probati* (het vaderschap is in rechte niet bewezen) voor (1726).

Pastors gebruiken verschillende formuleringen om het vaderschap van een onwettig kind in een doopakte te beschrijven:

que patrem nominasset (de moeder heeft als vader genoemd)

que patrem nominas idet (waarvan de naam van de vader is)

nominat ut patrem prolis (noemt als vader van haar kind)

ut declarat obstetrix (zoals de vroedvrouw verklaart)

quia obstetrica testante in partu nominavit Patrem (zoals de vroedvrouw getuigt is tijdens de bevalling als vader genoemd)

praedictum ... esse patrem hujus prolis mater in partu declaravit (de moeder heeft bij de bevalling verklaard dat voornoemde ... de vader was van dit kind)

quae in partu nominavit patrem (die tijdens de bevalling de vader heeft genoemd).

Maar vaak is de vader echt onbekend:

patre ut dicit incognito (de vader zoals gezegd onbekend) (Oosterhout 1693)

nullus pater declaratus est (er is geen vader genoemd) (Haaren 1783)

patrem non nominavit, nisi unum ex copiis galiis, sibi ignotum (de vader heeft zij niet genoemd, maar het is een onbekende soldaat uit het Franse leger) (Oirschot 1795)

quae apeverabat se patrem non cognoscere (waarvan de moeder bang was de naam niet te kennen) (Boxtel 1799)

patris ignoti prout asserebat obstetrix (van een onbekende vader, zoals de vroedvrouw beweerde) (Boxtel 1801)

in partu (testante obstetrice) nominavit de patrem non nesce (tijdens de bevalling, zo getuigt de vroedvrouw, geeft ze aan de naam van de vader niet te kennen) (Boxtel 1810)

of wil de pastoor de naam niet noemen:

patrem puerem mihi nominatus vel dictio de quare iudicare non possum (de naam van de vader is wel aan mij genoemd, maar ik kan niet beoordelen of dat waar is) (Middelbeers 1749)

Een *filius spurius* of *filia spuria* is een onwettig kind dat is geboren uit overspel, dat wil zeggen dat een van de beide ouders is getrouwd.

spurius ex adultero (onwettig uit overspel) (St. Oedenrode 1633)

adulterinus, filius illegitimus (...) quie patrem nominasset Adrianus van Berendonk matrimonio juncto (uit overspel een on-

wettig kind, van wie als vader is genoemd Adrianus van Berendonk, door het huwelijk verbonden) (Oirschot 1752)

haec proles vero similiter spuria est (dit kind is inderdaad evenzo onwettig) (Ginneken 1778)

in partu patrem nominavit Petrum van de Sande, matrimonium junctio (de moeder heeft bij de bevalling Petrus van de Sande, die door het huwelijk is verbonden, genoemd als vader) (Boxtel 1802)

Ook kinderen die uit een incestueuze relatie worden geboren zijn onwettig: *illegitima ex incestu*.

Adrianus ut de Jois Georgii Martini spurius naturalis et Joanna Arnoldi neptis eius in secundo gradu consanguinitatis (Adrianus natuurlijk kind uit Jois Georgius Martini en zijn nichtje in de tweede graad van bloedverwantschap Joanna Arnoldi) (Boxtel 1621)

ex incestu quarti gradu consanguinitatis (vanwege incest in de vierde graad van bloedverwantschap) (Boxtel 1629).

Ook in een ander geval is de moeder *neptis eius* (het nichtje) van de vader (Someren 1740).

Soms geeft de pastoor in de doopakte meer informatie over de omstandigheden van de geboorte of het doopsel, zoals in de volgende voorbeelden:

filia illegitima, [de moeder] nominavit patrem iam a tribus mensibus mortuum (onwettige dochter, de moeder heeft als

vader iemand genoemd die al drie maanden dood is) (Best 1710)

baptisarimus huit filiam cum protestatione nullo modo volentes onerare mensam s. sp(iti)tus (we doopten zijn zoon onder protest, omdat we op geen enkele manier de tafel van de Heilige Geest wilden belasten) (Haaren 1733)

filius illegitimus, impregnati in Udenhout (onwettige zoon, verwekt in Udenhout) (Oirschot 1738)

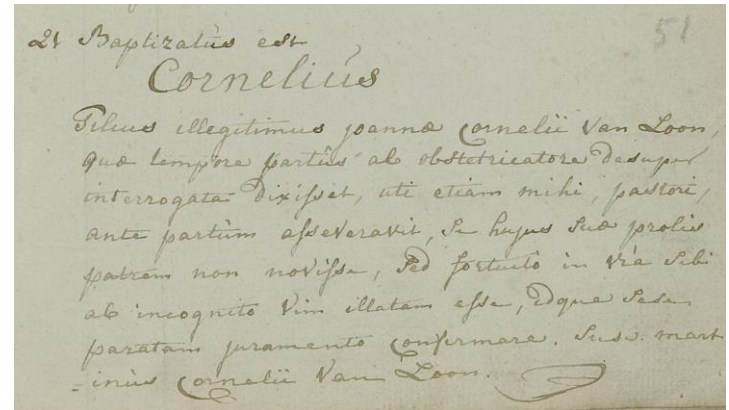
occasione baptizata est ab obstetrice et casu hic in Haren nata, ne gravetur mensa spiritus sancti (bij gelegenheid door de vroedvrouw gedoopt en hier in Haren per ongeluk geboren, opdat de tafel van de Heilige Geest niet belast zou worden) (Haaren 1752)

olius puerpera us proles (jam mortua) baptizatus a pastore testibus obstetrice Gertrude Rijkers et Catharina Sneppers (dit kind is, reeds overleden, ter wereld gebracht en gedoopt door de pastoor met als getuigen de vroedvrouw Gertrude Rijkers en Catharina Sneppers) (St. Oedenrode 1766)

En dan heb je héél soms ook nog een moeder die een onbevleete ontvangenis veinst:

quia tempore partus ab obstetricatore desuper interrogata dixisset, uti etiam mihi, pastori, ante partum asseveravit, si huius sua prolis patrem non novisse, sed fortuito in via sibi ab incognito vim illatam esse, idque sesem paratam juramente confirmare (de moeder heeft op het moment van de geboor-

te, toen ze door de vroedvrouw werd ondervraagd, gezegd, zoals ze ook tegen mij, de pastoor, vóór de geboorte had gezegd, dat ze de vader van dit kind niet kende, maar dat het door een onbekende kracht onderweg per ongeluk in haar was gebracht en dat ze bereid was dit te bevestigen met een eed) (Udenhout 1797)

Et Baptizatus est
Cornelius
Filius illegitimus joanna Cornelii Van Loon,
qua tempore partus ab obstetricatore desuper
interrogata dixisset, uti etiam mihi, pastori,
ante partum asseveravit, si huius sua prolis
patrem non novisse, sed fortuito in via sibi
ab incognito vim illatam esse, idque sesem
paratam juramente confirmare. Locus natus
- inus Cornelii Van Loon.

Het formulier van een rooms-katholieke trouwakte is over het algemeen vrij simpel: de pastoor noteert minimaal de trouwdatum, de namen (voornaam, patroniem en/of familienaam) van bruidegom en bruid, en die van de huwelijksgetuigen. Soms wordt die informatie aangevuld, bijvoorbeeld als er sprake is van een huwelijksdispensatie of andere bijzonderheid. In een enkel trouwboek noteert de pastoor ook zijn eigen naam. Uiteraard alles in het Latijn.

Als het bruidspaar afkomstig is uit de parochie (dat wil zeggen dat ze beiden in de parochie zijn gedoopt) is een herkomstbepaling overbodig. Is een van beiden echter afkomstig uit een andere parochie dan zal de pastoor in de meeste gevallen de plaats van herkomst noteren. Er zijn meerdere manieren om dat te doen.

Vaak wordt het voorzetsel "ex" (uit) gebruikt. ex Best betekent dan: (afkomstig) uit Best. Het is niet altijd duidelijk of in dat geval Best de geboorte- c.q. doopplaats is, of de laatste woonplaats van de aanstaande echtgenoot of -genote. Overigens is er een verschil tussen parochie en jurisdictie: de schepensbank (en ook de predikant) zal in een huwelijksakte als plaats van herkomst vaak de naam van de jurisdictie (gemeente) gebruiken, de pastoor die van de parochie. Iemand uit de parochie Best komt uit de jurisdictie van Oirschot, en zo zijn er meer voorbeelden te geven.

Een veelgebruikte Latijnse plaatsvervoeging is –us (voor

mannen) of –a (voor vrouwen). *Bredanus* betekent dan: afkomstig uit Breda (voor een man), *Bredana*: afkomstig uit Breda (voor een vrouw). Eindigt de plaatsnaam op een andere letter dan –a dan kiest de pastoor vaak de uitgang die hij zelf het beste vindt klinken, zoals bijvoorbeeld: –anus of –ana, zoals bijvoorbeeld in *Helmondanus* en *Helmondana* (uit Helmond), of het onzijdige –ensis, zoals in *Liempdensis* (uit Liempde).

De meeste plaatsnamen zijn op deze manier eenvoudig te herleiden, zoals bijvoorbeeld: *Amstelodamensis* (uit Amsterdam), *Boxtellanus* of *Boxtellensis* (uit Boxtel), *Eersellenis* (uit Eersel), *Erpensis* (uit Erp), *Sonnius* (uit Son, ook de naam van de eerste bisschop van 's-Hertogenbosch) en *Udensis* (uit Uden). Soms wordt het wat moeilijker, en helpt het om de naam uit te spreken, zoals bijvoorbeeld in *Baculensis* (uit Bakel) en *Dissensis* (uit Diessen). *Rodanus* is: uit Sint-Oedenrode, dat ook kan worden aangeduid als: (*Sancta*) *Oda Rodanus*.

Een aparte categorie vormen plaatsaanduidingen die op meerdere plaatsen kunnen slaan, zoals bijvoorbeeld in onze regio *Becanus* (uit Beek), dat kan slaan op Hilvarenbeek of op Beek bij Donk (ook Aarlebeek geheten), of *Gestellensis* (uit Gestel), dat betrekking kan hebben op Gestel (bij Eindhoven), Moergestel of Sint-Michielsgestel. Onthoud in dat geval dat de bedoeling van de pastoor is om de herkomst te

duiden en het niet moeilijker te maken dan het al is: als er dus *Becanus* staat bij een huwelijk in Gemert, zal ongetwijfeld Beek bij Donk worden bedoeld. Komt de bruid of bruidegom in dat geval uit Hilvarenbeek zal de aanduiding dus specifiek zijn, zoals *Hilvere-Becanus*. Omgekeerd zal *Becanus* in Tilburg vrijwel altijd op Hilvarenbeek slaan. Een bruid uit Beek en Donk heet in Tilburg *Aerlebecana*. Dat geldt ook voor *Gestellensis*: in de omgeving van Eindhoven duidt dit op Gestel, zo niet dan zal de aanduiding zijn: *Moergestellensis* of *Gestellensis Sanctus Michael*.

En dan heb je ten slotte ook nog een categorie plaatsnamen die traditioneel in het Latijn worden vertaald. De bekendste is natuurlijk 's-Hertogenbosch, dat in het Latijn *Sylvaducis* heet. Uit Den Bosch wordt dus: *Sylvaducensis* ofschoon *Buscoducensis* ook voorkomt.

Hieronder volgt een kort lijstje met typisch Latijnse plaatsnamen. Ze zijn hier weergegeven als plaatsbepaling (dus: afkomstig uit...).

<i>Aqua Veterensis</i>	Oudewater
<i>Aquisgranus</i>	Aken
<i>Aresacumensis</i>	Aarschot
<i>Aspricollensis</i>	Scherpenheuvel
<i>Baerle Ducensis</i>	Baarle-Hertog
<i>Buscoducensis</i>	's-Hertogenbosch

<i>Ceuclumus</i>	Cuijk
<i>Coloniensis</i>	Keulen
<i>Coriovalus</i>	Heerlen
<i>Embricus</i>	Emmerik
<i>Falcoburgumensis</i>	Valkenburg
<i>Gertrudmontensis</i>	Geertruidenberg
<i>Ghandovensis</i>	Gent
<i>Hagacomitensis</i>	Den Haag
<i>Leodinensis</i>	Luik
<i>Lugdunumus</i>	Leiden
<i>Merckblasensis</i>	Merksplas
<i>Mosatrajectensis</i>	Maastricht
<i>Noviomagensis</i>	Nijmegen
<i>Rosevallensis</i>	Roosendaal
<i>Sylvaducensis</i>	's-Hertogenbosch
<i>Tornacensis</i>	Doornik
<i>Ul(tra)trajectensis</i>	Utrecht

Hebt u aanvullingen op deze lijst? U kunt ze insturen aan de redactie: redactie-kpl@ngv.nl

Toelichting door de redactie:

In de parochieregisters gebeurt het wel eens dat de genealoog andere verwantschapstermen in het Latijn tegenkomt dan vader en moeder. Roger de Moerloose heeft in de uitgave van De Kempense Genealoog, jaargang 36, 2024, nummer 2, een overzicht opgesteld van deze verwantschappen. Dit artikel is met toestemming van auteur vrijwel integraal in ons tijdschrift opgenomen.

Van zijn hand zijn ook de aan het eind van dit artikel geplaatste vademecums:

- *Vademecum van Latijnse, Nederlandse, Franse, Engelse en Duitse benamingen van bloedverwantschap;*
- *Vademecum om de datum in een doop-, huwelijks- of overlijdensakte te ontcijferen;*
- *Vademecum om het uur in een doop- of overlijdensakte te ontcijferen;*
- *Vademecum voor relatieve tijdsbepaling in doop-, huwelijks- of overlijdensakten;*
- *Vademecum voor de kerkelijke terminologie binnen het kader van de parochieregisters.*

We hebben allen een biologische afstamming, d.w.z. we zijn allen "**kind van ...**".

Hierdoor maakt ieder van ons automatisch deel uit van een grotere groep "bloedverwanten", die we ons "voorgeslacht" noemen.

Wanneer we "huwen" worden we "aanverwant" aan de grotere groep bloedverwanten van onze "partner".

Wanneer we bij onze partner "kinderen" hebben, wordt onze groep "bloedverwanten" uitgebreid met wat we ons "nageslacht" noemen.

Uiteindelijk kunnen alle verwantschappen worden weergegeven door:

- hetzij een "**ouder/kind**"-relatie
- hetzij een "**broer/zus**"-relatie.

Hierna willen we nagaan hoe onze naaste verwanten worden genoemd **in het Latijn**. We merken hierbij op dat, in tegenstelling tot in het Nederlands, in het Latijn een erg gedetailleerde terminologie wordt gebruikt, waarbij elke verwantschap een andere naam krijgt. Zo wordt onderscheid gemaakt tussen familie van de vader en familie van de moeder, broers en zussen van vader krijgen een andere benaming dan de broers en zussen van moeder, elk soort neven en nichten krijgt een andere benaming.

Bloedverwanten of magen

De bloedverwantschap of maagschap ontstaat door ge-

boorte, door afstamming van dezelfde voorvader.

We maken hierbij onderscheid tussen:

- een bloedverwant langs vaderszijde is een **agnatus** (in het Nederlands **agnaat** of **zwaardmaag**)
- een bloedverwant langs moederszijde is een **cognatus** (in het Nederlands **cognaat** of **spillemaag**)

Om de verwantschappen aan te duiden gebruiken we een “*arbor genealogica*”(in het Nederlands **stamboom**)

We maken hierbij onderscheid tussen:

- onze **voorzaten: ascendentes**
- onze **nakomelingen: descendentes**

Onze bloedverwanten in de afdalende lijn zijn: kinderen,

kleinkinderen, achterkleinkinderen, kinderen van achterkleinkinderen, kleinkinderen van achterkleinkinderen, achterkleinkinderen van achterkleinkinderen.

Onze bloedverwanten in de opklimmende lijn zijn: ouders (2 in aantal), grootouders (4 in aantal), overgrootouders (8 in aantal), betovergrootouders (16 in aantal), oudouders (= ouders van betovergrootouders, 32 in aantal) en oudgrootouders (= grootouders van betovergrootouders, 64 in aantal).

Onze bloedverwanten in de zijlijn zijn: de afstammelingen van broerskinderen of van zusterskinderen. Ze hebben een gemeenschappelijke stamvader.

Onze verwanten van de zevende graad worden “*nagelma-gen*” genoemd. Er wordt aangenomen dat er na de zevende graad geen maagschap meer is.

Vertrekkend van onszelf (EGO = het individu, man of vrouw, van waaruit alles bekeken wordt) noemen we onze bloedverwanten:

A. in de rechte stijgende lijn (“in linea recta ascendenti”):

IKZELF			EGO		
mijn ↗		mijn ↘		mijn ↗	
vader	pater	moeder	mater	ouders	parentes
grootvader	avus	grootmoeder	avia	grootouders	avi
overgrootvader	proavus	overgrootmoeder	proavia	overgrootouders	proavi
betovergrootvader	abavus	betovergrootmoeder	abavia	betovergrootouders	abavi
oudvader	atavus	oudmoeder	atavia	oudouders	atavi
oudgrootvader	tritavus	oudgrootmoeder	tritavia	oudgrootouders	tritavi
				verdere voorouders	majores

B. in de rechte dalende lijn ("in linea recta descendenti"):

IKZELF			EGO		
mijn ↗		mijn ↗		mijn ↗	
zoon	filius	dochter	filia	kinderen	filii
kleinzoon	nepos	kleindochter	neptis	kleinkinderen	nepotes
achterkleinzoon	pronepos	achterkleindochter	proneptis	achterkleinkinderen	pronepotes
overachterkleinzoon	abnepos	overachterkleindochter	abneptis	overachterkleinkinderen	abnepotes
(diens zoon)	adnepos	(diens dochter)	adneptis	(diens kinderen)	adnepotes
(diens zoon)	trinepos	(diens dochter)	trineptis	(diens kinderen)	trinepotes
				verdere nazaten	posteri posteriores

C. in de stijgende zijlijn ("in linea collateralis ascendenti"), langs mijn vaderszijde:

IKZELF		EGO	
mijn ↗		mijn ↗	
oom (= de broer van vader)	patruus (patris frater)	tante (de zuster van vader)	amita (patris soror)
oudoom (= de broer van grootvader)	patruus magnus (avi frater)	oudtante (= de zuster van grootvader)	amita magna (avi soror)
overoudoom (= de broer van overgrootvader)	patruus major propatruus (proavi frater)	overoudtante (= de zuster van overgrootvader)	amita major proamita (proavi soror)
(de broer van betovergrootvader)	patruus maximus abpatruus (abavi frater)	(de zuster van betovergrootvader)	amita maxima abamita (abavi soror)

D. in de stijgende zijlijn ("in linea collateralis ascendenti"), langs mijn moederszijde:

IKZELF		EGO	
mijn ↗		mijn ↗	
oom (= de broer van moeder)	avunculus (matris frater)	tante (= de zuster van moeder)	matertera (matris soror)
oudoom (= de broer van grootmoeder)	avunculus magnus (aviae frater)	oudtante (= de zuster van grootmoeder)	matertera magna (aviae soror)
overoudoom (= de broer van overgrootmoeder)	avunculus major proavunculus (proaviae frater)	overoudtante (= de zuster van overgrootmoeder)	matertera major promatertera (proaviae soror)
(de broer van betovergrootmoeder)	avunculus maximus abavunculus (abaviae frater)	(de zuster van betovergrootmoeder)	matertera maxima abmatertera (abaviae soror)

E. in de gelijke zijlijn ("in linea collateralis aequali"):

IKZELF		EGO	
mijn ↗		mijn ↗	
broer	frater	zuster	soror
neef (= de zoon van mijn broer)	fratruelis (fratris filius)	nicht (= de dochter van mijn broer)	fratruelis (fratris filia)
neef (= de zoon van mijn zuster)	sobrinus (sororis filius)	nicht (de dochter van mijn zuster)	sobrina (sororis filia)

NOTA:

Broers en zusters kunnen zijn:

germani: wanneer ze dezelfde vader én dezelfde moeder hebben

consanguinei: wanneer ze alleen dezelfde vader hebben

uterini: wanneer ze alleen dezelfde moeder hebben

F. in de dalende zijlijn ("in linea collateralis descendenti"), langs mijn vaderszijde:

IKZELF		EGO	
mijn ↗		mijn ↗	
neef (= de zoon van vaders broer)	patruelis	nicht (= de dochter van de vaders broer)	patruelis
neef (= de zoon van vaders zuster)	amitinus	nicht (= de dochter van de vaders zuster)	amitina
achterneef (= de zoon van grootvaders broer of -zuster)	proprior sobrinus	achternicht (= de dochter van de grootvaders broer of -zuster)	proprior sobrina

G. in de dalende zijlijn ("in linea collateralis descendenti"), langs mijn moederszijde:

IKZELF		EGO	
mijn ↗		mijn ↗	
neef (= de zoon van moeders broer)	consobrinus	nicht (= de dochter van moeders broer)	consobrina
neef (= de zoon van moeders zuster)	matruelis	nicht (= de dochter van moeders zuster)	matruelis
achterneef (= de zoon van grootmoeders broer of -zuster)	proprior sobrinus	achternicht (= de dochter van de grootmoeders broer of -zuster)	proprior sobrina

NOTA: In het Nederlands hebben we voor “neven en nichten” een aantal specifieke termen:

rechtzweer	volle neef of nicht
anderszweer, andersweer	achterneef, achternicht, neefzoon, neefsdochter, kind van een volle neef of nicht. De grootouders van andersweers zijn broers of zusters.
achterrechtzweer	achterneef, achternicht
derdesweer	achterachterneef
kozijn	zoon van een oom of tante, broer of zuster, neef of nicht
oomzegger	neef
oomzegster	nicht
oomzeggerskind	achterneef

Opmerking van de redactie:

met het Nederlands wordt hier het Middelnederlands (tussen 1200 en 1500) bedoeld.

In Vlaanderen wordt informeel ook het woord kozijn gebruikt, dat vóór 1300 werd ontleend aan het Oudfranse woord cousin.

In het Latijn worden de woorden “nepos en neptis” gebruikt zowel voor kleinzoon en kleindochter als voor neef en nicht.

H. Andere termen:

IKZELF		EGO	
mijn ↗		mijn ↗	
bastaardzoon	spurius (filius)	bastaardochter	spuria (filia)
pleegzoon	alumnus	pleegdochter	alumna

Aanverwanten

Aanverwantschap ontstaat door het huwelijk.

Let op: echtgenoten zijn geen bloedverwanten van elkaar, daarom is er geen aanverwantschap tussen de wederzijdse echtgenoten van twee bloedverwanten.

mijn vrouw (echtgenote) of mijn man (echtgenoot)	marita, uxor maritus, vir	(het echtpaar)	(mariti, conjuges)
mijn schoonvader	socer	mijn schoonmoeder	socrus
de vader van mijn schoonvader	prosocer	de moeder van mijn schoonvader	prosocrus
schoonbroer (broer van de man)	levir	schoonzuster (zuster van de man)	glos
schoonbroer (broer van de vrouw)	sororius	schoonzuster (zuster van de vrouw)	fratria

mijn schoonzoon	gener	mijn schoondochter	nurus
mijn stiefvader (2 ^{de} man van mijn moeder)	vitricus	mijn stiefmoeder (2 ^{de} vrouw van mijn vader)	noverca
mijn stiefzoon	privignus	mijn stiefdochter	privigna

Vademecums

Maak voor jezelf enkele handige overzichten van de termen om steeds bij de hand te hebben:

Vademecum 1: een overzicht van de termen in Latijn, Nederlands, Frans, Engels en Duits

Vademecum 2: voor het ontcijferen van de datum in een akte

Vademecum 3: om het uur te ontcijferen in een doop- of overlijdensakte (Latijn)

Vademecum 4: om de relatieve tijdsbepaling te vertalen in aktes in het Latijn (gisteren, vorige week, etc),

Vademecum 5: voor de vertaling van kerkelijke begrippen in de parochieregisters.

Dit zijn doc.bestanden om zelf af te drukken.

Te downloaden van [onze website](#) op de pagina voor het afdelingstijdschrift onderaan.

Bij de doop van de drieling van Joost van Erp in 1709 schrijft de pastoor van Sint-Oedenrode in de doopakte: *generosi patris*, gulle vader. Hij had beter: *generosa mater* kunnen schrijven. De bijdrage van de vader van een drieling aan de bevalling lijkt me, zeker aan het begin van de achttiende eeuw, in het niet vallen bij de prestatie van de kraamvrouw, die op z'n best wordt bijgestaan door de plaatselijke vroedvrouw en een aantal vrouwelijke familieleden of buurvrouwen. Uiteindelijk baart Maria der Kinderen, de vrouw van Joost, in totaal 14 kinderen (waaronder de drieling), en raakt ze na de geboorte van de drieling nog tweemaal zwanger. Een meer dan gulle moeder, zou je zeggen.

Het aantal tweelingen dat in Nederland geboren wordt is tegenwoordig ongeveer 3000 per jaar. De kans op een spontane tweeling is 1 op de 80 tot 90 geboortes. Maar dankzij de vruchtbaarheidsbehandelingen worden er steeds meer meerlingen geboren. Volgens een onderzoek in 165 landen is 1 op 42 geboortes inmiddels een tweeling. De kans op een spontane drieling is ongeveer 1 op de 7000 geboortes, maar door vruchtbaarheidsbehandelingen worden er in Nederland jaarlijks ongeveer 40 drielingen geboren.

In hoeverre de geboorte van meerlingen vóór de invoering van de burgerlijke stand geregistreerd staat is afhankelijk van de vraag of ze overleven. Alleen levend geboren meerlingen die niet vóór hun doop overlijden worden geregi-

streerd in de doopregisters. De kans dat drielingen de volwassen leeftijd bereiken is klein. De meesten overlijden kort na hun geboorte. Van de twintig hieronder genoemde drielingen (in totaal 60 kinderen) blijven er 6 in leven. Dat is dus 10%.

Je zou verwachten dat de pastoor van de doopinschrijving van een drieling extra werk maakt. Dat valt echter reuze mee.

De pastoor van Haaren noteert op 29 juni 1631 de doop van drie kinderen van Nicolaus Jan en zijn vrouw (*uxoris eius*) Arnolda Aert. De naam van de ene (*nomen unius*) is Petrus, van de andere (*nomen altrius*) is Arnoldus, en van de derde (*nomen tertius*) is Paulus. Zoals vaker in de doopakte van een drieling volgen daarna per kind de doopgetuigen: van *primi proli* (eerste kind), *secundi proli* (tweede kind) en *tertij proli* (derde kind). Verwarrend is dat de naam van Paulus bij de doopgetuigen wordt vermeld.

De drieling van het echtpaar Jan Jan Hertogs en Mechteld Antonis Burggraaf wordt op drie verschillende dagen na elkaar door de pastoor in Sint-Michielsgestel gedoopt. De eerste, Petrus, op 22 februari 1681, de tweede, Judocus, op 23 februari, en de derde, Gerardus, op 24 februari. We kunnen ons slechts voorstellen dat het een bijzonder zware bevalling moet zijn geweest. De drie losse doopakten worden door een accolade verbonden om aan te geven dat het om

een drieling gaat. Er zijn geen begraafboeken uit deze periode, maar omdat er hierna geen andere kinderen meer uit dit huwelijk worden gedoopt kunnen we veronderstellen dat de moeder bij de bevalling is overleden.

Op 20 september 1697 wordt in Tilburg een drieling (*tergeminae*) gedoopt. Drie meisjes met de namen Catharina, Cornelia en Maria, waarvan de oudste onder voorwaarden wordt gedoopt (*quae vetima sub conditione*). Zij zijn de dochters van Wouter Cornelis Smulders en Maria Henrick Peter van de Loo. Het eerste van de drie kinderen wordt begraven op 24 oktober, de tweede op 31 oktober en de laatste op 8 november.

In Sint-Oedenrode wordt op 28 februari 1709 de drieling (*tergemini*) gedoopt van het echtpaar Joost Jan van Erp en Maria Willem Jan der Kinderen. De kinderen heten Joannes, Maria en Catharina. De pastoor noemt de vader in de doopakte: *generosi patris* (gulle vader)!

Jan, zoon van Jan Niclaes van Emmerick en Cornelia Aert van de Ven, wordt gedoopt te Liempde op 25 mei 1719, een dag later (op 26 mei) gevolgd door zijn broer en zus Wilhelmus en Petronella. Ze zijn waarschijnlijk kort daarop overleden, want in hoofdgeldlijst van 1722 komt het gezin voor als *Jan Claase, Cornelia de vrou, Francis, Maria en Clara d'kind(eren)*.

Op 18 december 1720 laten Antonis Jan Peijnenborgh en Heijltje Adriaen Peijnenborgh in Haaren hun drie kinderen Franciscus, Joanna en Catharina dopen. De pastoor noteert in het doopboek: *una partu progaatu* (geboren uit één bevalling). Het lot van Joanna is onbekend, maar haar broer en zuster bereiken allebei de volwassen leeftijd. Francis trouwt op 5 mei 1754 te Helvoirt met Cornelia Jan Termeer, en Catharina treedt op 11 mei 1741 in Haaren voor de pastoor in het huwelijk met Adriaen Aert van Vught. Zij wordt op 28-jarige leeftijd begraven te Haaren op 22 januari 1749.

Nogmaals in Sint-Oedenrode worden op 24 april 1722 *tres frateres* (drie broers), Mateus, Antonius en Petrus, gedoopt als kinderen van Mathijs Jan Vogels en Jenneke Peter van Doremalen. Hoe het de eerste twee vergaat weten we niet, maar Petrus blijft in leven, en trouwt zelfs tweemaal: op 24 oktober 1752 met Maria Jan der Kinderen en op 6 december 1761 met Lijsbeth Adriaen Vogels.

Op 23 mei 1739 wordt in Dinther een drieling van het echtpaar Mathijs Jan Vercuijlen en Dirckje (Theodora) Willem van Iperen gedoopt, *quarum prima vocator* (waarvan de eerste is genoemd) *Peternella*, *secunda* (de tweede) Joanna en *tertia* (de derde) Joanna Maria. Waarschijnlijk zijn ze kort daarna overleden. Hun moeder baart daarna nog zes kinderen.

De drieling (*trini*) van het echtpaar Peter Laureijs van de Ven en Annemaria Jan de Bever wordt gedoopt te Vught op 8 april 1744. De *primus* (eerste) heet Joannes, evenals de *secundus* (tweede). De naam van de derde (*tertia*) is Anna Maria. De kinderen overlijden alle drie kort na de geboorte, maar op verschillende momenten. Ze worden respectievelijk op 16, 21 en 24 april begraven. Bij de laatste begrafenis staat opgetekend: *sijnde 3lingen geweest*. De moeder overleeft de bevalling: zij wordt op 7 juli 1783 op het St. Pieterskerkhof begraven.

Cornelis Adriaen Pigmans kiest drie bijzondere voornamen uit voor de drieling die wordt gebaard door zijn huisvrouw Magdalena Marten Pijnenburg. De drie zoons die op 28 juni 1745 worden gedoopt krijgen de namen van drie Aartsengelen: Michael, Gabriel en Raphael. De drie engeltjes overlijden ruim drie weken later kort na elkaar, want ze worden op 25 juli tegelijkertijd (*drie kinder van eender dracht*) in de avond begraven. Hun vader is hoevenaar op de H. Geesthoeve te Oel (Oerle) of Heijke.

Margriet Jan van Gemonde, huisvrouw van Peter (Piet) Peter van Gogh bevalt in 1747 van een drieling die op 17 februari te Dinther wordt gedoopt. Volgens de doopakte gaat het om *unus filius* (één zoon) Joannes *et duae filiae quarum una Joanna et alia Joanna Maria* (twee dochters waarvan een Joanna

en de ander Joanna Maria). Ze hebben alle drie dezelfde doopgetuigen (*quorum omnium patrinus*), namelijk *Dominus* (Heer) Joannes Slegers, *pastor loci* (de plaatselijke pastoor) en Maria Jan Crol, een tante van hun moeder. Johanneke en Johannis, twee kinderen van Piet Peters van Gog worden begraven op 23 februari 1747. Hun zusje Jennemie houdt het bijna twee weken langer vol: zij wordt begraven op 9 maart.

Corstiaen Henrick van Grotenbreugel en zijn vrouw Dijmpna van Dooren krijgen in 1747 een drieling, die te Woensel op 15 april wordt gedoopt. De eerste heet Joannes, bij de tweede wordt aangetekend: *immediate prescriptorum parentum* (tegelijkertijd van de voorgenoemde ouders). Haar naam is Maria. Bij de derde staat: *dorudem prescriptorum parentum* (dezelfde voorgenoemde ouders), en heet Petronilla. Op 19 april worden de kinderen begraven, *sijnde op eenmaal geboren te samen begraven Laat na ouders*.

Op 4 februari 1752 worden te Woensel achter elkaar drie kinderen gedoopt van het echtpaar Jan Aert Deckers en Jenneke Marten Swinkels. De pastoor noteert bij de doop van het tweede en derde kind *praescriptorum parentum* (de bovengenoemde ouders) in plaats van de namen. In het begraafboek staat bij 11 februari: *Den 11 dito is begraven drie kinder van Johannes Deckers, op eenmaal geboren laat na ouders*.

Aan de doopaantekeningen van Joanna, Maria en Lambertus, kinderen van het echtpaar Jan Lambert van Vlokhoven en Willemke Henrick Spooenberg is niet af te lezen dat het om een drieling gaat, alleen aan dezelfde doopdatum: 22 mei 1769. En natuurlijk aan de begraafaantekening van twee dagen later: *den 24^e dito (mei) drie kinders in een geboorte een knegtje (jongetje) en 2 meijsjes van Jan van Vlokhoven op de Armehoef, latende na ouders.*

De doopaantekeningen van Wilhelma, Joanna en Maria, de drieling van Peter Willem Uda en Cornelia Adriaen van Lieshout, die op 13 december 1776 te Son worden gedoopt, is van alle opsmuk ontdaan. Drie losse akten, zonder verwijzing dat het om een drieling gaat, onder elkaar. *Drie kraamkinder van Peter Uda worden begraven op 18 december 1776.* Zij wonen op Bokt.

Op 20 januari 1779 worden in Drunen drie dochters (*trinae filiae*) gedoopt uit het huwelijk van Jan van Loon en Joanna de Beer. De meisjes Maria, Henrica en Joanna worden vijf dagen later gezamenlijk begraven: *zijn begraven drie kinderen zijnde in eene craam geboren en waarvan vader is Jan Babtist van Loon en de moeder Johanna de Beer de kinderen zijn alle gedoopt en hebbe nog eenige dagen geleeft. De vader van de kinderen is oudt zo hij zegt 71 jaar.*

Op 12 april 1788 worden te Erp drie kinderen van Lucas Gerrit van de Biggelaar en Jenneke Henrick van Haandel gedoopt. *Sunt trigemini* (zijn drieling) staat in de doopakte. Jantje, Jennemike en Willemijntje (zijnde drielingen), kinderen van Luijkas van den Biegelaar, laat de ouders, worden op 17 april samen begraven. De begrafenis kost 10 stuivers en 8 penningen.

Jan Aert Timmermans en Maria Adriaen van Hassel laten op *trigesima septembris* (30 september) 1792 in Waspik drie kinderen dopen. De eerste (*primam*) heet Catharina, de tweede (*secundam*) Joanna en de derde (*tertiam*) Petronilla. *De drie jonge geboore kinderen van Joh. Timmermans worden pro deo begraven op 5 oktober.*

De drieling Henricus, Cornelius en Paulina worden in Oirschot gedoopt op 5 juni 1809. Hun ouders zijn Jan Hendriks en Maria van Berendonk.

Op 8 juni daaropvolgend worden twee zonen van Jan Hendriks, te weten Cornelis en Hendrik, *out 3 dagen*, begraven, en op 11 juni wordt ook de begrafenis van Poulien aangetekend.

Bijzonder is de geboorte van Johannes, Godefridus en Maria Verouden die op 9 april 1819 in Esch worden geboren als kinderen van Hendrik Antonis Verouden en Adriana Goort

van Susante. Hun moeder overleeft de bevalling niet: zij overlijdt tien dagen later, op 19 april. De drie kinderen worden echter alle drie volwassen: Johannes overlijdt in Duizel in 1876, Godefridus in Esch in 1868 en Maria in 1859 in Boxtel.

Tot slot nog de geregistreerde doop van een levende vierling. Op 9 juli 1756 worden in Roosendaal vier kinderen (*sequentes proles quatergeminae*) gedoopt van het echtpaar

Jacob Steven van Heijst en Anneke Cornelis Uitdewilligen, die afkomstig is uit Wouw. De moeder heeft al eerder vijf kinderen gebaard, maar de geboorte van een vierling moet wel heel bijzonder zijn geweest. De kinderen heten Joannes Baptista, Josephus, Gerardus en Cornelia, drie jongens en een meisje. Waarschijnlijk zijn de vier kinderen kort na hun geboorte overleden, maar een registratie daarvan is niet gevonden. Moeder Anneke brengt daarna nog drie kinderen ter wereld. Zij wordt op 5 juli 1766 in Roosendaal begraven.

Nonā Julii Baptizata sunt sequentes
Proles Quatergemina Jacobi Van Heijst,
et Anna uyt den Willigen Conj.
Prima: Joannes Baptista: quam
suscep. Gerardus Lips et Maria Lips.
Secunda: Josephus. suscep. Cornelius
uyt den Willigen et Petronilla de Wael.
Tertia Gerardus Quam suscep:
Nicas Van Miere et Jsa Lips
Quarta Cornelia
quam suscep: Joh Vergasthen, et
Anna Lijsstijns.

Dit artikel is een bewerking van het onderdeel vertaaltools van de workshop Latijn in de parochieregisters van NGV-afdeling Kempen- en Peelland op 24 januari 2025. Dit artikel zal ook worden opgenomen in het nummer van De Twee Kwartieren van maart 2025

De gevorderde genealoog weet uit een Latijnse akte uit de Katholieke Doop-, trouw- en begraafregisters de belangrijkste personen en hun rol wel te destilleren, eventueel met behulp van een van de vele woordenlijsten in boekvorm of op internet. De meeste akten zijn immers erg gelijkvormig geformuleerd. Maar het wordt al moeilijker als de pastoor er dingen aan heeft toegevoegd. En dat zijn dan wellicht juist de toevoegingen die wat zeggen over de personen die in de akte genoemd worden.

Beginners zullen tenzij goed Latijn geleerd hebben er enigszins radeloos naar kijken.

Juist dan is tijd om eens rond te kijken op internet of er handige vertaaltools zijn die je op weg helpen.

In dit artikel zal ik enkele hulpmiddelen tonen om de aktes te vertalen.

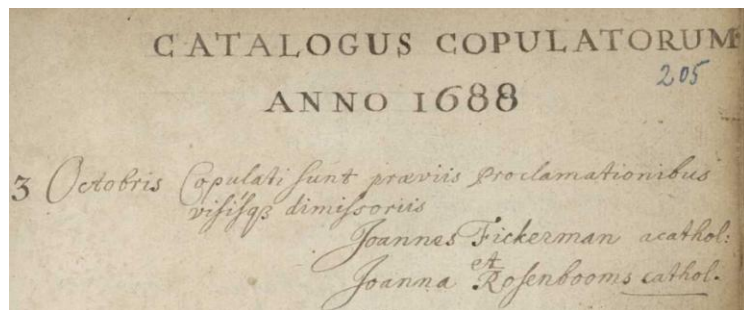
Eerst transcriberen

De aktes in de parochieregisters zul je eerst moeten transcriberen. Alle aktes die ik ooit gezien heb waren handgeschreven, ook die na de Tweede Wereldoorlog. Het is een

geluk dat de pastoors (of in diens plaats de koster, de schoolmeester of de kapelaan) meestal geen voor ons paleografisch te ontcijferen schrift gebruiken. In het overgrote geval betreft het het Latijns schrift, ook in de Duitse katholieke parochieregisters. Het zijn soms slordige hanenpoten en de boeken zijn soms nat geweest of verbleekt. Maar het is in het algemeen zonder veel problemen te transcriberen.

Transcribeer de tekst in een tekstverwerkingsprogramma. Daarna ben je klaar om de tekst in te voeren in het vertaalprogramma.

Ik gebruik voor de demonstraties van de vertaaltools deze akte uit het trouwboek van 1866 van de St. Nicolaikerk van Altcalcar in Duitsland. Erg goed leesbaar, kort en hij bevat wel geen getuigen maar wel enkele elementen die het lastig maken om de akte goed te begrijpen.

De transcriptie is:

3 Octobris Copulati sunt Praeviis proclamationibus visisq? dimissoriis Joannes Fickerman acathol: et Joanna Rosenbooms cathol.

Visisq? Dat is een probleem. Na de q staat een vreemd teken. Een zgn. Ringel-s die staat voor ss of sz ligt niet voor de hand na een q. We laten het over aan de vertaaltools om met een oplossing te komen. We voeren de transcriptie dus steeds in zonder dat vraagteken.

Google Translate

Allereerst kijken we naar Google Translate.

Ga in de browser naar <https://translate.google.nl>, kies dan voor de juiste talen: Latijn en Nederlands. Voer de Latijnse transcriptie in in het linkervak zonder het vraagteken.

The screenshot shows the Google Translate web interface. At the top, there are buttons for 'Tekst', 'Afbeeldingen', 'Documenten', and 'Websites'. Below these, the source language is set to 'Latijn' and the target language is 'Nederlands'. The input text is '3 Octobris Copulati sunt Praeviis proclamationibus visisq dimissoriis Joannes Fickerman acathol: et Joanna Rosenbooms cathol'. The translated text is '3 oktober De volgende personen werden door middel van voorlopige proclamaties getrouwd, bezocht en ontslagen: Joannes Fickerman, een niet-katholiek, en Joanna Rosenbooms, een katholiek.' The interface also includes a character count (124 / 5,000) and a 'Feedback sturen' link.

Rechts verschijnt de vertaling.

Dit is wat Google ervan maakt:

3 oktober De volgende personen werden door middel van voorlopige proclamaties getrouwd, bezocht en ontslagen: Joannes Fickerman, een niet-katholiek, en Joanna Rosenbooms, een katholiek.

Mijn commentaar:

Door middel van voorlopige proclamaties zou moeten zijn: na of met voorafgaande aankondigingen of proclamaties.

Bezocht en ontslagen zou moeten zijn: en nadat de onthefingen gezien zijn.

De essentie dat op die datum twee personen getrouwd zijn, een niet-katholiek en een katholiek is correct vertaald. De rest is matig en slecht vertaald, waardoor aanvullende relevante informatie over dit huwelijk verloren gaat.

Webtran

Vertalen met het vertaaltool Webtran.

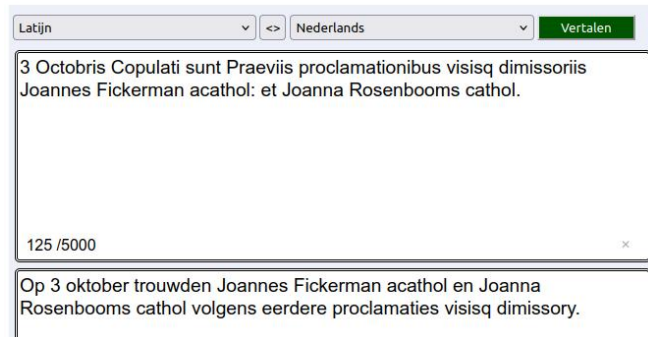
Zie: <https://www.webtran.nl/>

Deze tool is geheel gratis net als Google Translate.

Voer de transcriptie zonder het vraagteken in in het bovenste vak en daaronder verschijnt de vertaling.

Resultaat:

"Op 3 oktober trouwden Joannes Fickerman acathol en Joanna Rosenbooms cathol volgens eerdere proclamaties visiq dimissory."

Mijn commentaar:

Acathol en cathol niet vertaald, volgens eerdere proclamaties zou moeten zijn na eerdere of voorafgaande proclamaties of afkondigingen, visiq dimissory blijft onvertaald cq verbasterd.

Ook hier geldt dat de essentie van het huwelijk uit de verta-

ling naar voren komt, waarbij de aanvullende informatie verloren gaat door een slechte vertaling en verbastering.

ChatGPT

Vertalen met ChatGPT (40mini)

Ga naar ChatGPT op [Chatgpt.com](https://chatgpt.com)

Maak hier een account aan met een mailadres. Een gmail-adres kan ook. Bedenk dat de AI-tools ook veel informatie van jou verkrijgen door de vragen die je stelt. Je zou kunnen overwegen om speciaal voor dit doel een nieuw gratis adres aan te maken bij google, microsoft, yahoo etc. Zodat de informatie over jou niet allemaal gekoppeld wordt aan de andere internetactiviteiten die je uitvoert onder dat mailadres.

In AI-chatprogramma's stel je de vraag (de **Prompt**) in de vorm van een zin in natuurlijke taal. Het antwoord van de AI-tool wordt beter als je de opdracht duidelijk formuleert en als je informatie meegeeft over de context van de vraag. Schrijf in de chat gewoon Nederlands. Dan krijg je ook antwoord in het Nederlands.

De prompt die ik maakte was de volgende: *"vertaal deze rooms-katholieke huwelijksakte van het Latijn in het Ne-*

derlands:

*3 Octobris Copulati sunt Praeviis proclamationibus visiq
dimissoriis Joannes Fickerman acathol: et Joanna Rosenbooms
cathol."*

Het antwoord van ChatGPT was:

*"De vertaling van de Latijnse tekst in het Nederlands is:
"Op 3 oktober werden, na de voorafgaande publicaties en het
inzien van de dispensaties, Joannes Fickerman, niet-katholiek,
en Joanna Rosenbooms, katholiek, in het huwelijk verbonden."*

*Deze tekst geeft aan dat het huwelijk plaatsvond na de
verplichte aankondigingen en na het verkrijgen van de nodige
dispensaties, waarbij Joannes Fickerman niet-katholiek was en
Joanna Rosenbooms katholiek."*

Mijn commentaar:

Dit is werkelijk een uitstekende vertaling. "Na de voorafgaande publicaties" is goed, "en het inzien van de dispensaties" is goed, ChatGPT heeft de "q" goed geïnterpreteerd als afkorting van "que" dat aan een woord vastgemaakt betekent dat er "en" voor het woord moet staan. Dimissoriis is goed vertaald als dispensaties.

Een dispensatie is in de Katholieke kerk een speciale door een hoger kerkelijk gezag toegekende ontheffing van een

verbod. In dit geval van het verbod op een huwelijk door een katholiek met een niet-katholiek. Dit laatste wordt ook al gesuggereerd in de samenvatting van de akte die ChatGPT biedt na de vertaling.

Opmerking:

ChatGPT is in dit geval gebruikt met het model 40mini. Andere modellen kunnen een andere vertaling en andere samenvattingen leveren. Verandering van de formulering van de prompt leidt ook tot andere, betere of slechtere of meer of minder uitvoerige toelichtingen. Experimenteer daarmee!

Perplexity

Ga in de browser naar <https://www.perplexity.ai/> en maak daar een gratis account aan met behulp van een bestaand e-mailadres.

In AI-chatprogramma's stel je de vraag (de **Prompt**) in de vorm van een zin in natuurlijke taal. Het antwoord van de AI-tool wordt beter als je de opdracht duidelijk formuleert en

als je informatie meegeeft over de context van de vraag. Schrijf in de chat gewoon Nederlands.

De prompt die ik maakte was de volgende:

"vertaal deze rooms-katholieke huwelijksakte van Latijn in het Nederlands: 3 Octobris Copulati sunt Praeviis proclamationibus visisq dimissoriis Joannes Fickerman acathol: et Joanna Rosenbooms cathol."

Het antwoord van Perplexity:

"De vertaling van deze Rooms-katholieke huwelijksakte van Latijn naar Nederlands luidt:

3 oktober zijn gehuwd, na voorafgaande afkondigingen en na het zien van de ontslagbrieven, Joannes Fickerman, niet-katholiek, en Joanna Rosenbooms, katholiek¹³.

Enkele opmerkingen over de vertaling:

- *"Copulati sunt" betekent "zijn gehuwd"¹.*
- *"Praeviis proclamationibus" verwijst naar de voorafgaande huwelijksaankondigingen, ook wel 'ondertrouw' genoemd¹³.*
- *"visisq dimissoriis" betekent "na het zien van de ontslagbrieven", wat waarschijnlijk verwijst naar de nodige documenten om het huwelijk toe te staan¹.*
- *"acathol:" is een afkorting voor "acatholicus", wat "niet-katholiek" betekent¹.*
- *"cathol." staat voor "catholica", wat "katholiek" betekent¹.*

Deze akte toont een gemengd huwelijk tussen een niet-katholieke man en een katholieke vrouw, wat in die tijd bijzonder was en speciale toestemming vereiste³

Related:

- *Hoe kan ik de Latijnse termen in een huwelijksakte begrijpen*
- *Welke Latijnse woorden zijn belangrijk om te kennen bij het vertalen van huwelijksakten*
- *Zijn er specifieke Latijnse woorden die vaak verkeerd vertaald worden.*
- *Hoe verschilt de Latijnse zinsbouw in huwelijksakten van die in andere Latijnse documenten*
- *Welke Latijnse termen hebben een specifieke betekenis in huwelijksakten*

Mijn commentaar:

De vertaling is erg goed. Ontslagbrieven is een minder goede keuze voor dimissoriis. Bij de opmerkingen wordt dan wel weer toegevoegd dat die waarschijnlijk verwijzen naar de nodige documenten om het huwelijk toe te staan. Ook in de korte samenvatting daarna wordt er op ingegaan dat dit een gemengd huwelijk is dat speciale toestemming vereist.

Perplexity geeft verder uitvoerige toelichting op de vertalingen en geeft een aantal noten die verwijzen naar nadere re-

levante literatuur. En daarbij is het opmerkelijk dat er verwezen wordt naar het artikel van [bskempen](#) waarop het eerste artikel van onze reeks Latijn in de parochieregisters gebaseerd was.

Concluderend meen ik te kunnen stellen dat de geoefende genealoog in het algemeen wel in staat is om de standaard Latijnse aktes in de parochieregisters correct te interpreteren en er de juiste genealogische gegevens uit te destilleren. In de getoonde akte zaten een paar lastige onderdelen die je makkelijk zou kunnen negeren en die toch relevante informatie bevatten. De eenvoudige vertaaltools komen er matig uit en de AI-tools als ChatGPT en Perplexity bieden echt goede vertalingen en interpretaties. Maar ook hier je moet je voor een goed begrip het hele antwoord grondig en kritisch lezen. En zoals in het algemeen met AI-programma's beducht blijven op foutieve informatie.

Nog een paar tips voor het formuleren van slimme prompts.

Algemeen advies zoals al eerder gesteld: geef een duidelijke en ondubbelzinnige opdracht. Beleefdheidsfrases zijn overbodig, commanderen is beter. AI heeft geen ziel en ook geen tenen, dus je trapt er echt niet op.

Wil je meer en duidelijk gestructureerde extra informatie, verwerk dat in de prompt. Voeg onderdelen aan de opdracht toe als: "en vat het antwoord samen" of "en geef een alternatieve vertaling" of "leg de eventuele twijfelgevallen in

vertaling uit" etc.

Wil je een hele reeks Latijnse aktes vertalen, maak dan een **helper** aan. Geef hem een naam en koppel een opdracht aan die naam.

Bijvoorbeeld: Noem hem Servuslatijn (beter geen bestaand woord gebruiken, denk ik)

Prompt:

"Je bent Servuslatijn en je vertaalt Latijnse teksten uit de rooms-katholieke doop-, trouw- en begraafboeken voor mij in goed Nederlands. Daarna geef je de vertaling van de belangrijkste begrippen uit de tekst en je geeft aan waar er alternatieve vertalingen mogelijk waren. Ten slotte vat je de inhoud van de tekst samen in modern Nederlands."

Elke volgende akte leg je dan als volgt voor:

"Servuslatijn vertaal:"

En elke vertaling doet Servuslatijn dan op de voorgeschreven manier. Deze methode kun je uiteraard op elke reeks van gelijkvormige opdrachten hanteren.

Een variant hierop is de volgende inrichting van de prompt:

Stel iedere vertaalvraag zo:

"###Vertaal### ###leg begrippen uit### ###geef alternatieven voor punten van twijfel### ###vat samen###:"

Ook dan krijg je steeds een op deze manier uitgebreid en geleed antwoord.

Veel succes met je vertalingen!